

UKRAINIAN

TRIDENT

QUARTERLY

Орган Української Національно-Державної Думки

РІК XV

ЖОВТЕНЬ — ЛИСТОПАД — ГРУДЕНЬ — 1974

Ч. 77

З РІЗДВОМ ХРИСТОВИМ І НОВИМ РОКОМ!

Високодостойному П. Президентові М. ЛВИЦЬКОМУ,

Державному Центрові УНР,

Централі УНДС та його членству

і українському суспільству у Вільному світі

В И С Л О В Л Ю Є М О

НАЙКРАЦІ ПОБАЖАННЯ

РАДІСНИХ СВЯТ РІЗДВА ХРИСТОВОГО

І ЩАСЛИВОГО НОВОГО 1975 РОКУ!

Головна Управа УНДС в США

ГОЛОВНА УПРАВА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-
ДЕМОКРАТИЧНОГО СОЮЗУ В КАНАДІ

засилає найкращі побажання веселих Різдвяних Свят

та щасливого Нового Року:

Високодостойному п. Президентові МИКОЛІ ЛВИЦЬКОМУ,
Державному Центрові Української Народньої Республіки в екзилі,
Екзекутиві Державного Центру в Америці,
Представникам Виконавчого Органу УНРади,
Товариствам Сприяння УНРаді, Централі УНДС, всім відділам УНДС
та Українському Народові на Батьківщині й на чужині.

Головна Управа УНДС в Канаді

„НАФТОВА“ ВІЙНА

Непремне чи небезпечне становище у світі вже годі скривати та заперечувати. Над світом нависла велика криза енергії, яка напевне викличе зміни економічного та політичного характеру на шкоду вільному світові. Починає бути актуальною тема припущень про можливість зануку у вільному світі парламентарної демократії. Це заставило през. США Форда та міністра закордонних справ офіційно признати небезпечне становище, яке грозить катастрофою слабиим країнам, та шукати відповіді що робити?

І Форд і Кіссінґер згідно признали, що війна для розв'язання нафтової кризи неможлива. Одначе їх відповідь та запевнення не остаточні. Вони не дають альтернативи. Форд і Кіссінґер на тему кризи енергії промовляли 23-го вересня 1974 року. Одначе довго, перед виявленням офіційного, але не остаточного становища уряду США, відповідальні політики і фінансісти вже дискутували справу можливости проголошення війни тим арабським країнам, які викликали, і ще мабуть викличуть, ембарго на нафту на згубу вільного світу. Досі можливість проголошення війни арабським країнам одногосно відкинено. Але що станеться завтра, коли криза побільшиться? Не бракує поважних відповідальних людей, які боронять проголошення війни. Одначе, без огляду на ріжні погляди на справу проголошення війни арабським країнам, що мають нафту теоретично і практично, справа війни не виключається з кількох причин.

У вересні місяці 1974 року видатний фінансист Волл Стріту висловився про війну так: „США вже тепер негайно мають оголосити війну Сауд Арабії. Якщо самі США не маюуть чи не хочуть захопити зброєю джерела нафти Сауд Арабії — треба, щоб хтось це зробив для американців“. Фінансісти з Волл Стріту погоджувалися з такою думкою. Зрештою вибух війни в районі Перської затоки не можна буде уникнути, якщо західні країни, що існують на арабській нафті, опиняться в стані розпуки в обличчі неминучої економічно-політичної катастрофи.

Сьогодні війна вважається іраціональним явищем, але воно існує постійно. Таке іраціональне явище може викликати розпука та передбачення неминучої катастрофи. Для прикладу візьмімо становище в США, які маюють поважну, але не вистарчаючу кількість власної нафти — біля 70% загального запотребування. Коли справи в США обернуться справді в поганий бік і буде загрожена система, уряд буде змушений боронитися і не журитися долею ше-

сти мільйонів арабів у Сауд Арабії, або трьох мільйонів арабів у Лівії.

Якщо нарід та уряд опиняться в стані розпуки, іраціональність буде легко виправдати. Аргументи маюуть бути такі: — ми вклали мільярди долярів в арабську нафту і маємо до неї право. Інший аргумент: за що властиво США воювали у В'єтнамі і соромно скапітулювали? Ми маємо за що воювати з арабами.

През. Форд свідомий небезпеки і готовий попередити нарід про неї, одначе це справа не легка, бо американець звик жити понад стан, сидить по шию в боргах і не любить слухати про ошадність, а небезпеку заломання країни просто собі не уявляє.

Про кризу, яка чорною хмарою нависла над США і рештою вільного світу, відповідають не тільки араби, але й сам американський уряд, який хоче мати все нараз — озброєння і добробут та безконтрольне зужиття енергії і допомога свому смертельному ворогові — Москві та союзникові Ізраїлеві.

Якщо сьогодні про війну говорити ще ризиковно, то впродовж наступних шести місяців війна може стати загальною темою, майже не-дискусійною.

Може в США врешті промохиги-забути і популярну національну гордість. Як ми, маюутьна нація, що веде перед у техніці та добробуті, маюуть улягти жменці мандрівних пастухів, що досі живуть у шатрах? Але і тут не бракує абсурду. Сауд Арабія вірний союзник США. Та коли б навіть США вирішили окупувати Сауд Арабію — СССР не стояв би безчинно. Одначе і тут існує суперечність поглядів. СССР ніколи не заризикує війною з США із-за арабів. Війна поміж США та СССР могла б виникнути в разі інтервенції Америки у Східній Європі, що знаходиться під совєтсько-московською окупацією. Москалі справді не поважають арабів, але окупація Сауд Арабії американцями, або навіть приготування до неї, викликало б обурення цілого світу, який ще не забув В'єтнаму. Для того була б потрібна мобілізація. В дію увійшла б Шоста американська фльота на Середземному морі.

Але можна послати американські війська через Єгипет (за згодою, єгипетського уряду, що звучить гротесково), чи крізь Суєзький канал та Сінайський півострів. Тоді були б потрібні великі військові сили для унеможливлення саботажу і дій повстанців. Чи не був би це новий В'єтнам, або Альжир за ген. де-Голя?

Помірковані глоси вказують на те, що кризу енергії в США викликали не араби, а таки самі американці, і про це народозі вже варто

отверто сказати. Політика професійних союзів усіх країн вільного світу у значній мірі причиняється до поглиблення кризи енергії. Буває, що народи за свої власні труднощі обвинувачують чужі уряди, як це мало місце у Зах. Німеччині та Італії. До певної міри це також стосується і США.

Війна з арабами занадто небезпечний засіб припинення економічних труднощів США. Як би виглядала в очах світу окупація Сауд Арабії, члена світової організації країн, що експортують нафту, яка має мінімальну армію та населення і є вірним союзником Америки. В дійсності у нафтових обмеженнях найбільшу роллю відіграють Іран та Венецуела.

Британські фінансисти думають, що нафтова війна не може вибухнути протягом наступного року. Однак, якщо труднощі США побільшаться, а вони більшають щодня, тоді тема війни за нафту в США стане актуальною. Це саме станеться в Японії.

Досвід II світової війни може стати корисним для збройної окупації Сауд Арабії та відбудови знищених саботажом нафтових криниць. Якщо арабські країни зменшать вивіз нафти на 25%, питання війни стане актуальним. Якщо араби зовсім припинять вивіз нафти — війна стане дійсністю.

Якщо ціна на нафту протягом наступних п'яти років залишиться на теперішньому рівні, або трохи побільшиться, — країни, що її купують можуть витримати отих п'ять років, але не довше. США ще можуть платити велику ціну за нафту, але не Індія, де це викличе голод. Однак Індія не може запобігти нафтовій кризі. Так само з Японією, могутня економіка якої починає виявляти ознаки захитання.

Кіссінґер у своїй промові в ОН не дав слухачам враження, що США ментально готові до війни за нафту. Однак тут багато залежить від інтерпретації промови. Кіссінґер звернув увагу на дуже поважне становище у деяких країнах, майже критичне, і вимагав тісної та щирої співпраці загрожених нафтовою кризою країн. Кіссінґер вказав на атомове озброєння, все більшу кількість голодуючих у світі і все більшу кількість смертей від голоду, захитання економіки вільних країн. Ми мусимо співпрацювати, або загинемо разом — казав Кіссінґер. Або — інтерпретація промови — якщо продукуючі нафту країни поставлять перед нами дві можливості — загинути пасивно, чи боронитись — ми виберемо останню, себто війну.

Є надія — хоч невеличка, — коли виб'є дванадцята година, — розум все таки скаже останнє слово.

Справу війни за нафту ускладнює ще й те, що Сауд Араб'я найбільш антикомуністична країна зі всіх арабських країн. США мають там шість тисяч військових дорадників від генера-

лів до сержантів. Ціни на нафту у Сауд Арабії найнижчі. Сауд Араб'я боїться свого сусіда Ірану з населенням у 30 мільйонів та сучасною армією. Іран не є арабська країна. Уряд Ірану старастся купити 800 танків в Англії, 600 гелікоптерів та 110 фантомів, 80 Ф-14. Отож, якщо США схотять окупувати Іран, мають це зробити вже тепер. Є інша можливість, що Іран нападе на якусь прокомуністичну сусідню країну — скажемо Кувейт (Кувейт) і поділить цю країну.

Вільний світ, залежний від арабської нафти, мусить дуже обмежити її спотребування, але й це не знизить її ціну. Тільки військова сила може це зробити.

Можна також спробувати мирним шляхом уникнути збройного конфлікту. США загарантують Ізраїлеві кордони 1967 року з метою унеможливити новій війні пом'ж жидами та арабами. Тут мусить також прийти до компромісу щодо Єрусалиму. Це буде трудно зробити. І остання можливість — якщо держави помітно зменшать запотребування нафти — продуценти зменшать її добуток, але це не знизить її ціну. Малі авта і зменшена хуткість можуть заощадити велику кількість нафти. Для прикладу у США 1972 року на шляхах було 34 мільйони „малих” авт — сособових та 62 мільйони „стандартних”. Мале авто зуживає на 22 милі один галлон бензини, стандартне понад одинадцять. Тому, перейшовши від стандартних авт до малих у США можна заощадити 1.8 мільйонів бочок нафти денно, що дасть 30% загального імпорту.

Якщо населення індустриальних країн згодиться ошаджувати пальне — менше уживати авт, освітлення, опалу помешкань, чи машин до охолодження протягом наступних чотирьох років, то буде багато нафти з Аляски і Північного моря та біля Швеції. Також прийдуть на увагу нові заклади витворення енергії, що працюватимуть на атомах.

Є московська стара приказка: грім не вдає — мужик не перехреститься. Інакше кажучи, — у даному становищі народи вільного світу. Заколісані до стану нірвани великим повосним добробутом — враз із своїми урядами відмовляються признати, що такий стан може тривати безконечно. Уряди країн вільного світу або самі не знали, або не мали відваги сказати правди своїм народам і тому стали на краї прірви. Порада може бути одна — треба почати бідувати, чого, наприклад, американець не може собі уявити. Треба, врешті, щоб професійні спілки вільних країн світу почали перевиховувати своїх членів, а тим самі і суспільство тільки на сподівані консумційні засоби. Гасло — не одним хлібом живе людина — мусить бути також і гаслом політики. Покищо є час схаменутися.

ОД УРЯДУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ

У двісті'ятдесятилітні роковини обрання на Гетьмана України славної пам'яті Великого Борця за її волю Івана Мазепи, Уряд Української Республіки чинить оцим відомим всім і кожному, кому про це відати належить, теперішнім і потім будучим вірним синам Отчизни й Матері нашої України про свою постанову: зробити віднині, щасливо до наших часів збережений, клейнод Гетьмана Івана Мазепи видимим знаком гідності кожночасного Голови нашої Держави.

Цією своєю постановою Уряд нагадує про те, що проголошення Української Народньої Республіки історичним Універсалом Центральної Ради з дня 22 січня 1918 року було відновленням тієї держави Русі-України, що тисячу років тому, за часів Великих Князів Київських була найбільшою потугою на Сході Європи, а згодом відновилася у славній на цілий світ лицарській Козацькій державі. Нагадує, що теперішнє Козацтво Української Народньої Республіки, яке гуртується на чужині навколо свого Уряду і своїх, з честю і славою, з кривавих боїв винесених прапорів, — це є Військо того Народу, якого дружини були зборолом Європи перед степовими ордами, якого козацькі полки захищали грудьми своїми рідний край, віру християнську та європейську цивілізацію. Нагадує, що війна Української Народньої Республіки з червоною й білою Московщиною — це продовження тієї війни за визволення Батьківщини, яку проголосили Московщині наші предки і якої символом стало ім'я Гетьмана Мазепи.

По Полтавському бої Гетьман Іван Мазепа з вірною генеральною й полковою старшиною, з цілим Кошем Запорозьким змушений був покинути рідний Край, так само, як Уряд Української Народньої Республіки з лицарською Армією і багатотисячним громадянством.

І смерть Гетьмана Мазепи не знищила законного представництва самостійної Української Держави, так само, як не знищило її, всупереч надіям і бажанням Москви, вбивство її найми-тою святої пам'яті Головного Отамана Симона Петлюри. Законний наступник Мазепи Гетьман Пилип Орлик боровся з Москвою всіма можливими для нього засобами, так само, як бореться з нею Уряд Української Народньої Республіки під проводом законного наступника Симона Петлюри Головного Отамана Андрія Лівичького.

Згідно з постановою Уряду тепер, коли грядуть великі події, в яких задзвенить і зброя українська, клейнод Мазепи на грудях Головного Отамана має повсякчас нагадувати Укра-

їнцям про заповіт Мазепи й Петлюри, має на-явно зв'язувати третю Українську Державність з Княжою і Козацькою, має кликати сучасну українську еміграцію до сповнення національного обов'язку і має сприяти гуртуванню всіх живих сил народніх під державним Українським Проводом.

Сини Землі Української!

Державна ідея це не тільки сучасність, — це тако-ж минувшина та майбутність народу! Люди й покоління вмирають, — Нація — Держава їх переживає, і в'яже покоління. В державі цвіте свідомість нації та живе невмируща душа народу.

Нація без свідомости своїх державних традицій, без побожної пошани до пам'яті своїх великих державних мужів та героїв — це нація без сили, без моці, це нація без майбутнього. Ми ж, Українці, в кривавих боях засвідчили відданість прастарим державним традиціям Українського Народу, а сучасна наша еміграція, її віра, карність і чин є яскравим свідощтом нашої непохитности й запорукою великого та славного майбутнього!

Знаючи, що весь Український Народ живе повсякчасно думкою про визволення своє й незалежність, і завжди на серці має безмежну, готову на всі жертви, любов до Батьківщини, яка знайшла собі триста років тому вислів у присязі патріота-українця, — „аще забуду Тебе, Єрусалиме, Ненько моя, мила Отчизно, бідна Україно, забвенна буди правдиця моя!" — Уряд Української Народньої Республіки глибоко певен, що громадянство чинно засвідчить свою вірність традиціям української державности і до кінця виконає свій обов'язок перед Рідною Землею.

Року Божого 1937, жовтня 14 дня, на Покрову.

Вячеслав Прокопович
Голова Ради Міністрів УНР,
Міністр Справ Закордонних

Володимир Сальський
Генерального Штабу Генерал-Хорунжий,
Міністр Військових Справ.

„Тризуб" ч. 40-41. Париж, 1937

СПЛАЧУЙТЕ НАЦІОНАЛЬНИЙ ДАТОК

„22 СІЧНЯ”!

КЛЕЙНОД МАЗЕПИ

В історії української культури, а передовсім мистецтва, доба Мазепи — це, як підкреслив Д. Антонович, друга золота доба українського мистецтва, після незабутньої першої золотої доби, пов'язаної з могутньою Руссю-Україною та її володарями Володимиром Великим і Ярославом Мудрим.

Та коли в тій першій добі Україна стояла під переможним впливом В'зантії та використовувала її мистецькі досягнення, переплітаючи її багатим народнім українським орнаментом, то доба Мазепи спрямовує Україну на захід Європи, що її культура розвивалася під впливом старого Риму.

Ці впливи Заходу знаходять у такого великого знавця мистецтва, яким був Мазепа, не-всипущого протектора. Під його булавою розцвіла наша архітектура в українському бароку,

Доля зберегла нам по сьогодні один, чи не найцінніший клейнод тієї доби, а саме мощехранительницю-нагрудник Мазепи.

Нагрудник цей подарував гетьман перед своєю смертю наступникові своєму Орликові, як подає спогад, зв'язаний з тією пам'яткою. А родина Орликів у тяжкій скруті продала цей клейнод мабуть у Кракові, де й закупив його один з колекціонерів з України. В родині цього колекціонера переховувалася ця мазепинська пам'ятка, як дорогоцінний спогад Мазепинської доби.

Пам'ятки тієї доби Москва намагалася знищити всіма засобами. Зруйновано Батурином, палати Гетьмана, нищено образи й ікони, — й тільки випадково дійшли аж до нас такі пам'ятки, як, наприклад, велика гравюра на шовку, що її зашило було у фелон православного

в незлічимох творах ожили малярство та гравюра, всюди по Україні повиростали фундавані ним церкви. Був Мазепа фундатором багатьох речей мистецтва також і заграницею, серед яких в першій черзі вирізняються — Єзангелія арабською мовсю і велика срібна плащаниця в Єрусалимі.

Вже ці пам'ятки вказують на те, що при дворі Мазепи, разом з таким майстром графіком, як Мигура, мусіли бути і майстри золотарської штуки, яка також зацвіла пишним квітом за його гетьманування!

Владики, і яка тепер знаходиться в музеї Краєвських у Варшаві.

Коли розпочалося по Полтаві варварське нищення всього мазепинського, мощехранительниця Мазепи мала найбільше виглядів, що збережеться: своїм розміром і тривалістю шляхетного металу.

**

Короткий опис пам'ятки ось такий: пам'ятка представляє собою форму прямокутника з відрзаними кутами в розмірі: довжина — 6,5 см., ширина — 4,5 см., грубість — 1см. Ціла вона

вікута з широго золота і має нагорі кільце, в яке закладалася стрічка чи нашійний ланцюг, а надолі є шрубка, що по розшрубванні відчиняє мощехранительницю.

Обидві сторони багато емальовані. По обох сторонах навкруги біжить золотавий орнамент на гарному тлі, що мов чорна ряма одразу унаглядноє ясно середину.

З одного боку — Спаситель на хресті, який має нагорі латинкою напис (I.N.R.I.) і надолі адамів череп і кості. З обов сторін хрест прикрашений емалією: черволавим орнаментом винограду, зеленим стилізованим листям, яке виповнює і горішні кутки хреста. З другого боку представлені серед подібного орнаменту, прикрашені ще блакитними незабудьками нагорі, приладдя муки Христової, а надолі герб Гетьмана на ясно рожевому тлі, оздоблений його ініціалами на різьках І(ван) М(азепа) Г(етьман).

Виринає питання, якої роботи ця пам'ятка? чи це праця золотарства кийського чи чужого, може венеціанського, а може це діло вірмено-

львівських майстрів при дворі Мазеви?

Не беруся тут судити. Хай наші знавці історії золотарського мистецтва скажуть тут своє слово.

В кожному разі мощехранительниця — це розкішна пам'ятка старого золотарства. Вона проречисто вказує на високий рівень золотарського мистецтва при гетьманському дворі, вона є прегарною ілюстрацією-мін'ятурою д'оби українського барока, в осередку якої стоїть Мазепа, що його сучасники величали „найпершим сином України, драгоцінною окрасою і справжнім її благодітелем, будівничим батьківщини”.

Нам, еміграції, ця реліквія дорога не так своєю мистецькою красою, як тим, що вона зв'язана з пам'яттю і чином Івана Мазеви.

Бож ми, еміграція, очолена Урядом Української Народньої Республіки, продовжуємо й здійснюємо ідею Великого Гетьмана: незалежність і державність України!

Р. Смаль-Стоцький

„Тризуб” ч. 40-41. Париж, 1937

НЕЗДІЙСНЕНИЙ ЗАПОВІТ

Ucraina ab untraque parte
Borysthenis perpetue sit
ab omni extera dominatione libera . . .

(Політична формула мазепинської еміграції)

250 років тому в українському степу, над річкою Коломаком загули тріомфальні гарматні салви, що сповіщали про обрання нового козацького вождя — Гетьмана Івана Мазеви.

Це йому судилося по хвилі руїни вписати до історії України нову трагічну й славу сторінку. Це він став на переломі двох епох української історії, як немирущий символ волі України до власного життя. Більше ніж два століття відділяють його чин від нашого часу, а проте говорить він для сучасного українця живим змістом — темний і сумний в безпосередніх, найближчих своїх наслідках, світлий і переможний в своїй ідейній ясності, в своєму невечерньому впливі на душі далеких нащадків.

Коли читаємо документи з часів Мазепино-го зриву, документи з часів після-полтавської реакції — тяжких часів України, документи з історії Мазепинської еміграції, не хочемо вірити, що це все діялося давно — таке воно недавнє й знайоме.

Чи це сивий Гетьман кличе нарід до бою за „визволення з незносного ярма московського”, чи Головний Отаман веде свої полки проти большевицьких банд? Чи це старшина й чубате Запорожжя переправляються через Дніпро під Переволочною, втікаючи до Туреччини, чи пе-

реходять через Збруч здесятковані полки Армії УНР?

Чи це цар Петро боронить Україну від Мазеви й Шведів, від „поработителів” та „сретиків”, несе Україні в своїх маніфестах „незвичайні права і вольності” такі, що „більших не має жадний інший нарід на світі”? Чи може це вождь російської революції звільнює Україну від „буржуазної” Центральної Ради, від німецьких і польських імперіялістів і „поработителів”, запевняючи так само, як Петро в своїх маніфестах, що несе Україні соціалістичний рай, свободу і щастя всім трудящим і національне визволення „вплоть до отделенія”?

Чи це гремять анатми в церквах на „зрадника і богоодступника Івашку Мазепу”, який „хотів церкви Божі на костели пообертати”, чи це розпинаються большевицькі оратори, запльовується осканеніло преса проти „націоналістично-петлюрівської білобандитської наволочі”, яка й на чужині не переставє продавати Україну”?

Чи це залога Батуринська заявляє ворогові: „Всі, як один помремо!”, чи 359-тю умирають з національним гімном на устах під Базаром?

„Москва лютує, Москва Батурин зруйнувала, всіх людей перебила, немовляток не пожа-

лувала. Не зарікаймося, брати, в московській крові по коліна бродити” — розпачливий крик сучасника, збережений у судових актах. Такий крик виривався з українських грудей і за часів української визвольної боротьби 17-20 років, такий крик виривається ще й тепер.

І справді, чи ж не так само лютувала Москва, „визволяючи” Київ від „Петлюрівських банд”, чи ж не так само, як Меньшиков у Батурині, справляв Муравйов кривавий бенкет у Києві, заливаючи українською кров’ю підлоги льохів чрезувичайки? А чи ж тепер, не так само, як колись, гинуть сини України по московських катівнях, однаково ті, що з Москвою боролися, як і ті, що Москві повірили?

Аналогії Мазепинських часів з Петлюрівськими — величезні. Та ці аналогії повчальні. По подіях, які скоїлися за гетьмана Мазепи і за наших часів, не має місця для непевності й запамороченості, для національної невідомості й рожевої наївності прихильників „братського” порозуміння.

Все стає загострено зрозумілим. Залишається чорне й біле, страх і відвага, підлість і героїзм, зрада і вірність, власна шкура і Отчизна.

Залишається одне зрозуміння, що тактика Москви, методи її боротьби з Україною були і є завжди однаковими.

З відмороженими руками й ногами, скорченими каліками верталися тисячі козаків часів Мазепи з „каналських робіт”. А вдома довідувалися від своїх родин про те, що тепер називається „поставками” і „державними заготівлями”, про те, як „москалики-соколики забирали останні волики, а як верталися здорові, поїли й останні корови”. В 1734 році фельдмаршал Мініх скаржився цариці, що немає як вести війни з Туреччиною, бо в ограбованій московською адміністрацією Україні московське військо вже не може знайти поживи. І справді, походи до Персії, копання лінії над Озівським морем, копання каналу довкола Ладозького озера, будівництво на болоті Петербургу і каналу між Волгою і Доном коло Царицина — все це з успіхом спричинилося до фізичного винищення Українського Народу. З неменшим успіхом, ніж зорганізований совєтами голод на Україні, Соловки, розкуркулювання, „воснізація прикордонної смуги” та так звана „боротьба з сільсько-господарським саботажем”. Економічна регламентація часів Петра I по Полтавській перемозі, хоч не називалася ні „держпланом”, ні „п’ятирічкою”, проте так само служила економічному узалежненню України від Московщини, так само змагала до одної мети систематичного ослаблення України, позбавлення її вибухової сили, викоринити до решти українського сепаратизму.

Як великої ласки просив у царя Іван Скоро-

падський, щоб не всіх українців називали зрадниками. Він дав стільки доказів своєї відданості, а проте і він не встерігся цього епітету від царя, як не встерігся цього епітету і Любченко від сучасного володаря Московщини.

„Все гетманя являються изменниками!” — проголосив Петро.

А двісті років по ньому писав один з тих, що за наказом Москви заливали кров’ю Україну: „Все население с первого до последнего — заведемо белогвардейцы, эксплуататоры, палачи, классовые враги, которым не может быть пощады” (Е. Бражньов. В диму костров).

О, так політика Москви супроти України залишалася та ж сама.

„А полковников и старшину — писав Петро I Меньшикову — вели сколько возможно ласково призывать”. Чи ж не так само „ласково призвала” Москва сучасних „полковників и старшину”, починаючи від Тютюнника і кінчаючи Крушельницькими, які всі марно згнули згодом в большевицьких льохах...

Всіма засобами йшла і йде Москва до того, щоб, за словами Затонського, „осідлати українську національну стихію, а за словами Катерини — викоринити „развратное у малороссіян мнение, по коєму поставляют себя народом от здешняго совсем отлич’м”.

Викоринити! Тоді мазепинство, тепер петлюрівство.

Осідлати! Тоді „малоріссійское дворянство”, яке „супліками” і „просьбами” промощувало собі шлях до добробуту, тепер українську інтелігенцію, що далася піддурити і пішла на московські обіцянки.

Нічого не змінилося, і справді обставини боротьби Мазепи і боротьби Петлюри проти Московщини призводять нас до однакових міркувань.

В цих обставинах міг Пилип Орлик ствердити, що українці „жалосно нарікають”, бо не послухали в своєму часу заклик Мазепи і повірили брехливим, присяжним обітницям царя. Так само і тепер, під усе важчим тягарем ворожого терору та експлоатації, з кожним роком усе краще й глибше пізнає Україна, ким був для неї **Симон Петлюра!**

В цих обставинах вже не пасивність і оспалість, не демагогічний дурман та несвідомість тримають Україну під ворожим пануванням, ні — це вже тільки залізні лапти ворожесї переваги, тільки фізична зброя в руках ворога і власна фізична розбросність стримують вульканічне тиснення народнього гніву.

Як визволителя, з процесіями, хлібом і сіллю приймала в 1711 році Україна Мазепиного наступника Пилипа Орлика і тільки зрада союзників поклатала край його перемозі. Так само

Петлюрівці не зустріли б тепер на Україні холодних і майдужих сердець.

Історія Мазепи повторилася в наші часи. Ми моволі насувається питання: чи історія України має бути тільки повторенням незмінних циклів, тільки рядом довгих ночей занепаду по коротких, ясних днях перемоги й розквіту, тільки довгим сном, перерваним час-від-часу вибухами боротьби?

Ні! Історію творять не сліпі сили природи, а люди. По трагічних невдачах цілої низки героїчних повстань мали поляки всі дані до виведення незрушного історичного закону: безнадійності збройної боротьби за самостійність. З'явилися були тоді між ними одиниці, які в цей „закон” міцно повірили, але помилилися... Бо людський розум і людська воля можуть протиставитися сліпій інерції історичних повторень.

Не можемо мати сумнівів, що УССР повторює в прискореному темпі цикл розпочатої Скоропадським після-полтавської Гетьманщини, засудженої на смерть від самого початку. Воля ворога керує цим процесом окроювання і нищення політичної, бодай зовнішньої, окремішності, потрібної йому тільки для декорації.

Але, крім гетьманщини Скоропадського, пірної волі переможного ворога, була ще й гетьманщина, яка ворогові не скорилася, гетьманщина емігрантів Мазепи й Орлика. Гетьманщина, яка волі ворога протиставляла перед цілим світом волю України. Її провідне гасло, повторене в багатьох пам'ятках її діяльності,

її досі нездійснений заповіт, уміщено на початку цієї статті: „Україна по обох берегах Дніпра має бути на вічні часи вільна від чужого панування!”

З цією гетьманщиною Мазепи і Орлика ворог боровся так само завзято, як бореться з Українською Народньою Республікою Симона Петлюри і Андрія Лівіцького. Тільки старечий вік, зломане здоров'я, що не могло вже витримати тягарю поразки, визволило Гетьмана Мазепу від долі Симона Петлюри. Петро не скупився на гроші, бажаючи добути, або звести зі світу Мазепу; його агенти зуміли в далекому Гамбурзі схопити Мазепиною небожа Войнаровського. Ув'язнені з наказу царя жінки емігрантів писали до чоловіків слізні листи, зворушуючи їх описом своїх терпінь, намовляючи до повороту.

Ця перша еміграція не виконала свого історичного завдання, не донесла державного прапора самостійної України, прапора, що його вручила їй на її відповідальність історія до кращих часів, щоб розгорнути його на українських просторах. До кінця життя Пилипа Орлика знали його уряди і дипломати європейських держав, як живе уособлення незалежної української державності.

Запобігти повторенню цієї сумної сторінки української історії, надати їй іншу, протилежну динаміку може і повинна сучасна українська еміграція!

А. Крижанівський

„Тризуб” ч. 40-41. Париж, 1937

ПРО ВАГУ ТРАДИЦІЙ

Річ загально відома, що свою політичну і культурну міць та могутність, свою світову супремачію — панування над безкраїми океанами та скарбами далеких суходолів завдячують англійці у великій мірі своєму вмінню зв'язувати нове з старим, сполучувати засвоєння всіх здобутків поступу з дбайливим збереженням всього старого, традиційного. В англійському суді адвокат мусить часто, поруч із найновішими „білями”, покликатися на постанову, датовану середньовічною датою, зв'язану з півлегендарними вже особами і подіями предковічної старовини. З незрозумілою для нас упертістю і пістизмом зберігає в Англії свої власні, хоч би й як дрібні та формальні, на перший погляд, звичаї та реліквії кожний полк, кожний університет. Кожна славна не то що сторінка, але й рядок національної історії не вмирають, живуть у зовнішніх, дбайливо збережених, пам'ятках і реліквіях, живуть і в англійських душах.

Впадають в очі наслідки цього послідовного консерватизму, здорового культу традиції. Національні зусилля не марнуються, національні здобутки не припадають порохом байдужості та забуття і не руйнуються, матеріальний і моральний капітал нації, а напевно зростає.

А тепер огляньмося на себе!... Згадаймо, що Київ був столицею могутньої східно-європейської імперії, дивував чужинців своїми багатствами й високим рівнем своєї культури тоді, коли вбогі мешканці Англійського острова ледве ще виходили з півдикого варварства, ледве починали будувати зруб своїй, не імперіальної ще, а тісної, локальної державності. І призадумаймося над питанням: чому ролі замінилися на нашу некористь?

Сталося це безперечно тому, що історія Англії була безперервним розвитком, опанованим і зорганізованим тяглістю традицій. А в українській історії раз-у-раз констатуємо страшні

катастрофи, а після них, спроби будувати на ново — від початку.

Не одне західно-європейське місто, італійське або німецьке, може похвалитися більшою кількістю середньовічних будівель, ніж уся Україна має збережених будівель з доби княжої державности. Замки, палати й церкви часів нашої слави й могутности переважно розібрані по камінчику, їх фундаменти засипані землею так, що важко або й нема змоги їх знайти. Ще в литовській добі українці дозволили володимирським і московським митрополитам позивозити на північ мистецькі й книжні скарби, оцаджені татарами. Дійшло до того, що чужинець — великий князь Витовт з обуренням звернув на це увагу наших предків.

Згодом, у польській добі аристократія наша почала масово вирікатися предківських традицій: віри, мови й національності. Але залишилося ще багато вірних своїй вірі та національності багатьох і вельможних українців наприкінці XVI ст., коли дивувався їх байдужості поляк — біскуп Юзеф Верещинський, бачучи, як трава росте і кози пасуться між мурами Ярославової св. Софії.

А народні маси?

Наука ствердила, що буря козацьких змагань майже цілком витиснула з їх пам'яті, з народньої усної словесности спогади про княжу добу. Виходить, що в часах відновлення, відбудови української державности йшло в забуття те, що саме в тих часах треба було пригадувати і мати ввесь час перед очима.

Козацька доба записалася в історії України цілим морем жертвенної крові, героїзму, посвяти. Її трагиції могли б запліднити український дух на віки вічні вогнем завзяття, якби українці зуміли їх, як слід зафіксувати та зберегти. Але ось у XVIII столітті літописець козако-український Самуїл Величко нарікає на оспалість писарів козацьких, освічених представників козацької верстви, що полінувалися докладно описати нечисленні лицарські подвиги. Свій опис козацької боротьби Величко мусів писати на основі праць поляка Твардовського і німця Пуфендорфа. Прочитайте уважно останні томи історії Грушевського, присвячені козацькій Україні, і побачите, що вони оперті переважно на чужинецьких документах. Від 1654 року до XVIII ст. повідомлення московських послів та дяків, так звані „статейні списки” — правлять за головне джерело політичної історії України. А це ж усе одно, що писати історію УНР на основі большевицьких публікацій! Державний архів України з часів Хмельницького та Виговського вивіз з України Тетеря і невідомо де заповів; архів часів пізніших гетьманів згинув разом з усіма призбираними Мазепою культурними скарбами в той пам'ят-

ний день, коли Москва зруйнувала вірний Мазепі Батурин і вирізала все його населення. Останки архіву Мазепиних наступників догнивали в XIX ст. в льохах різних російських установах: провінціальних судів та казюнных палат.

Українські історичні та культурні пам'ятки гинули в часі чужинецьких наїздів, домашніх кромол та чвар, а те, що чудом врятувалося від огню, руїни, хижацтва і недбайливости, — розійшлося по скарбницях і музеях усього світу, прикрашує петербурзький Ермітаж і збірки американських мільонарів¹⁾.

Багато спричинився до цього брак власної державности, але... Але поляки, напр., стративши так само, як ми, свою державність, видали з поміж себе багатьох таких збирачів, як Свідзінський, що, мешкаючи в Києві, дбайливо й жертвенно збирав на славу польської культури слов'яно-українські рукописи, документи до історії України, пам'ятки по Мазепі і навіть пам'ятки по Шевченкові, що на них українці не звертали тоді належної уваги²⁾.

Не диво, що, не шануючи як слід свого власного минулого, українці почали були втрачати до нього моральне право. Дозволили Московщині привласнити своє давнє національне ім'я. свою старо-княжу київську славу, що нею Москва пишається досі та імponує досі всьому світові, а самі з'явилися на міжнародній арені немов якісь безбатченки, з'явилися перед чужими народами, цілком для них несподівано, з своїми державними аспіраціями. Відновлення української державности, факт в дійсності цілком природний та історично виправданий, було несподіванкою для багатьох чужинців і несподіванкою для багатьох таких українців, що встигли багато з своєї історії забути. Тяжко було цим забудькам рухатися в новій обстанові, до якої вони, втративши національно-державну традицію, не були психічно приготовані, так як, напр., приготовані були до відродження своєї державности поляки або чехи. Не диво:

¹⁾ До Америки, наприклад, було продано єдину велику збірку емалів з часів Київської Держави розкішного мистецтва, на яке міг дозволити собі тільки багатий державний народ.

²⁾ Із збірок Свідзінського збереглися, між іншим, в музеї Красінських у Варшаві величезний і розкішний образ-мідерит Галаховського з портретом Мазепи, кліш гравюр надвірного гравера Мазепи Мігури та інших тогочасних українських граверів (музей дозволив Українському Науковому Інституту в Варшаві зробити з цих кліш, між якими знайшовся незнаний досі портрет небажа Мазепи — Войнаровського, відбитки), ціла низка мідних кліш, власноручно різаних Шевченком, і багато дечого іншого.

адже ж довгий час перебувала частина української інтелігенції під впливом російського революційно-нігілістичного світогляду, божевілля віри в те, що все треба будувати наново, а перед тим конче руйнувати все старе. Наслідки цієї настанови переживає тепер Україна в злиднях, пониженні та муках.

Інші народи опинилися в становищі, подібному до нашого, але зуміли з нього вийти. Завдячували це гарячому плеканню національно-державних традицій. Коли завалилася Польська держава, в Пулавах створено не музей, а санктуаріум польської традиції: зібрано там пам'ятки — реліквії по королях, воївниках, великих людях Польщі. До Пулав приїздили не з цікавості, а немов на прощу... Коли російське військо мало що не захопило Пулавських скарбів, поляки ховали і охороняли їх, не жалуючи для цього навіть життя. Краківський замок, Вавель ніколи не став для них австрійською касарнею, в яку був обернений, завжди залишався святинею — мурованим серцем Польщі.

А коли впали пута неволі, кожний польський патріот висилав гроші на відновлення Вавелю і вважав за велике щастя вмурування до його стін цеглини з своїм ім'ям. Президент Польщі мешкає в давньому королівському замку в Варшаві, в не дуже імпозантній, як на теперішні часи, до недавнього ремонту сильно знищеній будівлі, але не може її проміняти на

жадний залізо-бетонний комфорт, бо хоче задокументувати **тотожність** відродженої Речі Посполитої з давньою.

Польська традиція ніколи не занепадала, не слабала, через те аномальність, неприродність поділу Польщі завжди залишалася річчю для всіх цілком очевидною. Не можна цього сказати про чехів. Вони зійшли були на рівень етнографічної маси, закорінився був погляд, що чеська мова простацька, мужицька, не може виходити з уст освіченої людини, не може бути знаряддям вищої культури. Музейними і архівними розкопками відслонили чеські „будителі” славне минуле народу і відродили його.

Нащадки володарів світу — римляни, упали були до рівня другорядної європейської нації, народу вбогого, всесвітнього резервуару мандрівних акторів та співаків. Мусоліні осушив ціле озеро, щоб показати землякам на його дні затоплений корабель цезарів, не жалус м'ляйонів з державної скарбниці, щоб видобути з-під скам'янілої лави вулиці старо-римських міст. І ось Італійська імперія, ще недавно тільки далекий історичний спогад, тільки химерна мрія в гарячому серці Дуче, стає на наших очах дійсністю.

Таких прикладів можна навести безліч. А практичні з них висновки читач легко зробить сам.

Б. Ольхівський

„Тризуб” ч. 40-41. Париж, 1937

МАЗЕПА В ЗАХІДНО-ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЛІТЕРАТУРАХ

Постать Мазепи, як сюжет світової літератури, можна безперечно поставити поруч таких постатей, як Прометей, Мойсей, Фауст, Дон Жуан і інші. Можна поставити тому, бо, як і ці постаті, Мазепа в світовій літературі втратив, здебільшого, свою первісну, обмежену часом і місцем, історичну дійсність, а став просто постаттю легендарною, яка тільки є виразом певних загально-людських ідей та змагань. Взв'язавши на увагу цей універсальний характер постаті Мазепи у світовій літературі, ми мусимо погодитися з фактом, що часто ця постать дуже мало має відношення до справжньої історичної постаті Мазепи, а навіть інколи, поза самим іменем Мазепи, — нічим не нагадує нашого національного героя. Проте обурюватися чи висловлювати жаль з приводу цього факту немає чого: багата різноманітність інтерпретацій, яких постать Мазепи зазнала у світовій літературі, може бути тільки мірилом її живучості та її неодмінної символічної вартості.

Ми не маємо ще досі докладної студії про Мазепу в світовій літературі, чи хоч би тільки

у ближчих для нас слов'янських літературах; історія цього сюжету ще не оброблена й вимагає великої праці та переборення майже непереможних труднощів для здобуття відповідних матеріалів. Все, що дотепер було опубліковано на цю тему, мало характер фрагментарний, причинковий і багато питань залишилося ще досі ледве порушеними або й зовсім невиясненими. Короткий огляд, який оце подаємо, є тільки переліком найголовнішої літератури про Мазепу в західно-європейських мовах і н'як не претендує на повноту.

Впровадив Мазепу до світової літератури Вольтер, змальовуючи його життя і долю в своїй „Історії Карла XII” (1731 р.). Він також умістив у своїй книжці видуману Паском легенду про Мазепу, прив'язаного до коня, яка згодом стала джерелом стількох пізніших творів світової літератури, присвячених Мазепі.

Найдавнішим белетристичним твором про Мазепу є французький роман з 1764 р. „Спогади Аземи”, якого автором є Анрі Контан д'Орвіль. Всупереч заголовкові, головним ге-

роєм цього твору є Мазепа, гетьман України. В анекдотичній канві цього роману автор використовує легенду Паска, але в історичних подробицях виявляє цілковите незнання обставин та фактів. Та це не перешкоджає тому, що цілий роман є апотеозом Мазепи, як національного героя у боротьбі з Москвою з XVIII-го століття, мав досить великий успіх та був перекладений на німецьку, данську і російську мови.

Велика доба популярності Мазепи у світовій літературі починається тільки з початком 19-го століття, в добу романтизму. Що саме викликало таке велике зацікавлення сюжетом Мазепи, це не вяснено. Безперечно чимало причинилася до цього поема Байрона, видана в 1819 році. Але ще до її псяви ми зустрічаємо твори, присвячені Мазепі. В 1811 р. в Бостоні (в Америці) виставлено з великим успіхом драму невідомого англійського автора п. з.: „Мазепа, гетьман України”. Сюжет цієї драми обертався довкола Полтавської битви, але, як зазначувала тогочасна критика, єдиною історичною статтю в цій драмі був Мазепа, а всі інші особи драми — видумкою автора. Можна догадуватися, що перед виставлення її в Бостоні, ця драма раніше була виставлена в Англії. Другим таким твором, що тільки почасти відносився до Мазепи, була трагедія в 5-ох діях німецького автора Гайнріха Бертуха п. з. „Олексій Петрович” (1812 р.), в якій цей син Петра Великого гине від кинджалу гетьмана Мазепи.(?). Про театральну кар’єру цього твору відомостей не маємо.

Згадана вже вище поема Байрона перекладена майже на всі європейські мови. Поема ця, що її слід зрахувати до найвидатніших творів із мазепинським сюжетом, спопуляризувала передовсім легенду Паска про Мазепу, прив’язаного до коня.

В 1824 р. виставляють у Парижі милодраму Леопальда і Кювелієра п. з. „Мазепа, або татарський кінь”, яка входить до залізного репертуару так зв. „кінної драми”, та в англійській переробці Г. М. Мільнера (1831 р.) зазнає великих успіхів цілі десятки літ як в Англії, так і в Америці. Під впливом популярності Мазепи, викликаній появою поеми Байрона, виставами милодрами, та безпосереднє виставленням образів двох французьких малярів Гораса Верне і Люї Булянже, які змалювали Мазепу, прив’язаного до коня, в 1828 р. появляються французькі поеми про Мазепу графа Жюльє Ресегіє з першою частиною поеми Гюґо, лише автор, ідучи за Кювелієром, робить з Мазепи татарського князя. Поема Віктора Гюґо, з мистецького погляду, безперечно краща, Мазепин кінь є тут символом людського генія, „що на вог-

ненних крилах перебігає всі поля можливости і душевні світи”.

В 1830 р. виходить в Парижі анонімний роман в 3-х томах п. з. „Мазепа, вождь українських козаків”. Ближчих відомостей про цей роман, на жаль, не маємо. На цьому романі і кінчиться французька літературна продукція про Мазепу. Французькі етюди Е. М. де Вогює (1911) та Борщака і Мартеля (1931) стоять уже на межі белетристики і історичної літератури.

Довше тривало зацікавлення Мазепою в англо-саксонському світі. В Америці, крім граної довгі роки драми Г. М. Мільнера, в 1833 р. виставлено вперше в Нью Йорку (в театрі Бавері) драму „Мазепа” дуже відомого тоді американського автора Джона Гаурда Пейна. В 1849 р. виходить в Лондоні книжка графа Генрика Красінського про „Українських козаків”, в якій оповідається між іншим і про Мазепу. В 1850 р. з’являються два твори про Мазепу: романтична драма „Мазепа” Т. Г. Лейса та поема невідомого автора п. з. „Мазепа або дикі коні України”. Врешті в 1890 р. подібна сюжетом до попередньої поеми Г. Л. Вільямса „Мазепа або дикий кінь”.

Німецька література може похвалитися також довгою низкою творів про Мазепу, хоч не дала таких видатних речей, як поема Байрона або Гюґо. Найвидатнішим німецьким твором про Мазепу залишилась трагедія Рудольфа Готшала „Мазепа” (з 1860 р.), яка з великою симпатією змальовує змагання Мазепа до здобуття незалежності України.

Всі інші твори, як поема Г. Е. Штебіша (з 1844 р.), драми А. Мая („Король степу” з 1849), К. Ю. Штарка („Битва під Полтавою”, 1855), та К. Костінга („Мазепа або супротивники”, 1886) та повісті А. Мюцельбурга (1860) і А. Зондермана (1882) мають дуже малу літературну вартість.

Шведська література, як це не дивно, може вказати тільки два твори: оповідання Вернера фон Гайденштама „Мазепа та його посол” та нудну поему Валліна про „Карла XII”, в якій кілька пісень присвячено Мазепі.

В італійській літературі знаходимо тільки два, і то анонімні, твори, знані нам тільки з заголовків, які можуть мати деяке відношення до Мазепи. це драми про „Карла XII” з 1930 і 1888 років.

В румунській літературі про Мазепу оповідає історична новеля Юрія Асахі „Мазепа”. Гетьман, прибувши з Карлом XII до Молдавії, зустрічає монархиню, що є його дочкою з неправого ложа, обоє вибираються до Єрусалиму, але Мазепа, прибувши до Галацу, вмирає.

З цього короткого огляду можемо зробити такі висновки: політична роль Мазепи, як во-

йовника за незалежність України, була зовсім жива в свідомості західно-європейського суспільства ще в XVIII-му столітті, головню завдяки Вольтеровій „Історії Карла XII”, до якої матеріали про Україну дав французькому письменникові великий „мазепинець” Орлик. Літературні твори про Мазепу, що їх маємо з того часу, виразно підкреслюють ту його роллю, симпатизуючи з його змаганнями до здобуття незалежності України. В XIX-му столітті це зрозуміння для ідеалів Мазепи трохи затрачується під впливом російської антиукраїнської пропаганди. Тільки найвидатніші письменники, як Байрон і Гюго, усвідомляють собі виняткову роллю Мазепи в житті його народу; менші письменники в своїх численних повістях та драмах використовують сюжет Мазепи для продукування шаблонних творів, де головним елементом є цікава фабула. В XX-му столітті ім'я Мазепи в західно-європейській літературі вже не таке популярне. Та це не означає, що культурний європейський загал перестав цікавитися постаттю Мазепи. Навпаки, постать Мазепи в різних енциклопедичних замітках, в окремих історичних статтях та монографіях набирає більше реальних барв та більше зближується до історичної постаті великого провідника українського народу, ніж колинебудь. Лише

в краснім письменстві заінтересування Мазепю, як героєм твору, помітно зменшується. Та це і не дивниця. Стисла історична наука розв'язала деякі романтичні легенди, що повстали навколо постаті Мазепи, зробила постать Мазепи реальнішою та більше зв'язаною з українським історичним та побутовим тл'м. Тому за писання літературного твору з мазепинським сюжетом може братися тільки той чужеземний письменник, який мав змогу ближче пізнати історію і культуру України. Проте із зростом зацікавлення в цілому світі в останніх часах до України, із зростом знання української історії, побуту та культури в європейському суспільстві ми можемо мати певну надію, що бурхлива, романтична і трагічна постать Мазепи, яка своїм демонізмом, величчю і силою захоплювала Європу протягом двох століть, вирине з повною силою на сторінках європейської літератури, погляне на європейського читача, вирізьблена рукою правдивого майстра, який не завагається поставити постать Мазепи в першому ряді провідників європейських народів та сполучити його особисту трагедію з трагедією українського народу в одну цілість.

І. В. Дубицький

„Тризуб” ч. 40-41, Париж, 1937

В. Заріцький

СМЕРТЬ МАРУСИ

(Продовження)

Вона вже спала, коли й мої очі зачали закриватися. Заснув міцним сном. Нараз чогось пробудився. В хаті було ясно, місяць світив крізь вікна. Бачу, „вона” сидить біля мене, волосся розвіялося довкола голови, стулилася від холоду і чую, як тихо плаче.

— Що з вами? — питаю. Спробував торкнути її рукою, відвела руку:

— Лежіть! Будемо щось говорити. Не зважайте дуже на мене! — сказала. Одна тепер моя умова: Чи є у вас в серці хоч одна струна, що може відчувати чуже горе? Тоді вам дещо розкажу!

— Кажіть!

— Ні, не хочу! Не вірю! Ви всі однакі, ви як люди: Живуть у горю і горя не лічать! Не хочу я перед вами сповідатися! Говорім про щось інше. Ви любите війну? В ній краса, в ній багато того, що робить людей людьми. Подивіться, як мільйони сьогодні запізналися, зблизилися. Ось я сижу тут біля вас і ви не гукаєте на поліцая. Слушайте! Коли б скласти разом всю енергію людей, що витратили за світову війну, який великий пам'ятник убогим

вийшов би. Знесли б зі світу люди горе! А вийшло що? Ви завтра вже покличете на мене поліцая... Не ображайтесь! Правду кажу! Очевидно вона, думав я, з „бувших людей”, викинена за борт життя.

— Щоб я не кликав поліцая, скажіть, пані, хоч як вас звати?

— Марусею звить, або як хочете, колись мене так називали.

— Скажіть мені, Марусю, чого ви плакали?

— Просто так! Жінка плаче часто, не зважайте на се... Хочете говорити далі? Я люблю в ночі балакати. Я давно вже ні з ким не говорила про щось інше, як щоденне життя. Слушайте, як думаєте ви, борці зі зброєю в руках, чого ми боремся, ми Українці? Що то є національне визволення? Не вже вся та сила нашої малої інтелігенції скерована лише на те, щоб дати тисячам, що завтра плюють на трупи своїх героїв, панську землю й рідну мову? Не вже ми інтелігенція є лише для того, щоб свідомо бути у наймитах у мільйонів темних, диких егоїстів, що думають лише про їжу й одяг? Коли се так, то я себе не віддам їм. Нехай гинуть мільйони! Мені до них не май ді-

ла! Мій ідеал не такий! Тому місяць у Вінниці розстріляли мою подругу; вона вмирала зі словами на устах: „Ще не вмерла Україна”... Шкода її. — Не вміла думати по філософськи. Я хочу жити в собі і для себе. А інтелігенція не сміє найматися на службу, хоч які б не були прекрасні ідеї, якими тішать нас із великого, чи хорого ума освічені вожді. Ми мусимо плекати самі себе. Надходить час, коли от-от відчується всесвітній дух і зміст життя інтелігенції, без рямок націй, держав, а маси стануть лишень гноєм для неї. Се буде нова раса!

Загал ніколи не стане паном, лишень його поверхня, се ми інтелігенти. Ви знаєте певне щось з Атен, Риму, або з часів козацьких? Хіба там скрізь думала інтелігенція про маси? Тому й лишився слід від них в історії. Не бійтеся, ми не впадемо тепер! Тепер ми маємо зброю науки таку, що лишень волі треба і світ не рухнеться назад, лише вперед!

Жувати жвачку визволення усіх — се мрія утопістів.

Петлюра знаєте хто є? Великий чудотворець: обіддя в лісі гне. Ви не ображайтесь, я так скрізь говорю.

Наш отаман не хоче бути отаманом, бо ділить славу з отаманами диких сіл і лісів. Він стратив дух своєї крові, дух шляхотних козацьких предків; він інтелігент сучасний і більш нічого! Згадайте, ви служили в російській армії, чи бачили ви там якогось генерала, відірваного від свого стану, що думав би про всіх, а не про себе? Сьогодні ці генерали знов під Тулою й Москвою. Чи читали ви, що пишуть вони в своїх відозвах, що їх кидає літак над містом? „Все пад раднос знамя. У каво бьотся сердце пад звуці марша палкавова...” і т. д. Ні слова до загалу! Лише з душі інтелігенції. Загал, прапор і марш полка — це був би нонсенс! А цілий світ хіба не так само робить?! Європа не вибухає від нашої революції, бо інтелігенція там живе для себе, себе цінить і цупко тримає загал у своїх руках. Вона його утримує. В неї більше сили, як у загалу. Інтелігенція Франції, Англії говорить лише з інтелігенцією російською або польською, бо й у останньої ксьондзи й учителі укоськвють сьогодні вже від революції загал. Дивіться, що дають Французи Росіянам! Ви бачили їх літаки й гармати? А наша справа на прикінці. Ні літаків, ні зброї, ні хліба, ні мас немає навіть вже у нас! Що скажете тепер на те, що діється навкруги? Де нам подігись? Де вихід?

Вона втомлено скінчила.

— Марусю, — відповів я, коли б я міг спитати всі теорії, що їх чув тепер навкруги, то була б це книжка, яку треба возити возом. Я

не люблю дискусій, а ще більше на політичні теми та ще з гарними жінками...

Вона образилася. Кинула:

— Ви мабуть інтелігент із села?

Втекла до себе на ліжку і замовкла. Я лежав і думав над тим, що почув. Ставало ясним, хто говорить: якийсь відламок господарів палацу, відламок освічений і відважний.

Хотілося ще щось почути. Спробував заговорити, але надаремне.

— Хочу спати! На добраніч!

Вона заснула, я ні. Рано встав і пішов по полку: Оглянув коней, варту, привитав людей. Думки ж були деінде. Коли вернув назад, вона вже встала. На фортеп'яні виріс куц цвітів. На столі дві філіжанки чаю. Привитався з нею. Відповіла, немов старий приятель. Про нічну розмову ні слова.

— Хто ви, Марусю? — спитав я наново.

— Я з міста П., звідси 20 верст. Мій тато лікарем там. Вертаю тепер до дому. Пішки йшла з Б., хотіла вчора ще зайти до дому, стомилася і стала тут перед сим палацом; читаю: Командір Н полку. Увійду, думаю, може знайомий, а як і ні, то все ж не прожене. Ось так я у вас. Що ще хочете знати?

— Але у вас відвага, панно!

— Я не боюсь за себе, я вмію себе відстояти, де треба! Сьогодні думала йти далі, але тепер я відпочала і хочу відвідати знайомих у місті, давно їх уже не бачила. Ви підете сьогодні до міста?

— Я їду, можу й вас підвести!

— Добре! Дякую!

У місті зникла, кидаючи привітливу усмішку. Просила зустрітись на обіді в „Римі”.

(Корпусний телефон повідомив, що в П. живе дійсно лікар, якого донька Маруся, ще зі світової війни не вернула додому).

Готель „Рим” — повно військових, грає оркестра. У центрі залі, за столом вона...

До дому сьогодні не піду: Старшини дають баль, хочу бути на ньому. Приходьте й ви, я вас хочу бачити.

У мене, як павутиння, думи: Хто вона?

Видалася мені тепер особливо гарною: Очи, як два блакитні огники в темній безодні бров і в шовкових смужках під віями, блестіли сльозою. Ціла як хміль в'юнка, оповита незрозумілим болем.

По обіді запросила на прохід. Плили над берегом річки.

— Ви любите свій край? — питає. — Ні! Ви не любите його; наш край, невдячний край, він зняв з усіх своїх героїв вінки за славу.

Борцеві в нагороду дає одну тільки розпуку.

Він цінить те, що корисне йому сьогодні. Він темний, гидкий, отруйний! Тому служили ми комусь усе, але не йому. Чи варта для нього працювати? Скажіть, хто вмер у нас героєм вчора? Хто з нас готов кинути своє життя на героїчну смерть сьогодні? Тупі герої: лобом брали фортеці.

— Підростемо! — кажу.

— Ніколи!

— Чого ж ви, Марусю, говорите нашою мовою?

— Я люблю лише нашу мову!

Прийдете сьогодні на вечірку? Чуєте, десь ревуть гармати? Як гарно! Трохи страшно! То йде нова доба; може не тепер вона повстане, але повстане! Чому я не там, де рветься край землі?!

— Отже прийдете на забаву? Добре!

Велика зала головного театру повна людей. В'ється сумно вальс старого репертуару, дзвонять остроги, пахне парфумами. Сумно. Геть звідсіль... Це „пир під час чуми”.

Нараз хтось вхопив мене за руку.

— Не тікайте, на вас чекала!

Дівоча сила і краса грала крізь маску муки. Була ціла гармонія й контраст. Вся в білому, як вишня в цвіті, червоний серпанок обвив короткі рукави і контур грудей. Червона троянда звисла під раменем.

— Ви все смутний якийсь? Не має у вас ні слів, ні огню? Сядьмо тут, я хочу сьогодні забавлятися! Ви не танцюєте? Ні? Тоді знайдіть мені пару!

Вісім старшин мого полку в'ються з нею в вальсі, щось говорить вона їм, щоб довго потім не забули її.

— Ви жінка нашого сотника? — питають.

— Я його люблю!

— Ми пажі ваші! Всі! Всі!

Карнавал із метеликом. Вона їх розважає. Вони — увага й радість. Крізь маску літ негод у них знов галлянтність віку, минулого на все. Про щось під олександровим шатром провадили розмову.

Останній танець... Всі просять, всім відмовляє...

— Я стомлена, йду додому. Мене провадить ваш сотник.

— Чого ви так самотно все сиділи? Даруйте, я трохи не забула про вас. Проведете мене до дому? Мій дім сьогодні теж у вас! Не проженете, я завтра відйду на завше.

Бистрі коні привезли нас скоро до палацу.

— Згасить світло; я так люблю в п'ятьмах балакати. Ви в силі слухати? Я бачу, ви не любите говорити, але терпеливо слухаєте. Сьогодні на балю задумалась я над тим: Чи всі,

що були там, були на балю? Ви були! Я це відчула своєю душею! Оті остроги, чорні, білі вуса, дівочі гарні личка, стрункі хлопята, вони, мені здається, не прийшли жити на той бал, але прийшли чогось, по щось... Вони прийшли, щоб щось із того мати! Така вже наша вдача. Ми не вміємо й забавитися повною душею! Правда? Кругом село! Ви мовчіте!

— Ліпше розкажіть мені щось про своє життя, Марусю. Я хочу знати дещо про вас.

— Моє життя вас не зацікавить; у нім все — листки без зв'язку. Розкажу колись! Може ще зустрінемося.

— Заграйте щось, коли не хочете нічого розповісти!

— Ой ні!

— Чому?

— Я вже вам казала, що граю лише на самоті сама собі, та грала тому, котрого любила і забила!

— Якто? — несміливо запитав я.

— Він офіцером був, приїхав з фронту і хотів покинути мене. Ми сиділи в парку. Я взяла в нього з кобури пістоль і застрілила його, а поліцаєм сказала: Просив руки моєї, а коли я відмовила, відібрав собі життя... Себе не застрілила, як бачите! Нехай гинуть усі. Я жити хочу. По втраті щастя, мушу його знов знайти. Чому ви такий смутний? Розкажіть ви щось про себе!

— Я не охоче говорю взагалі, а про себе не говорю принципово! Та й зрештою моє життя зовсім не цікаве — відповів я.

— Чого ж тоді живете? Чого шукаєте? Чого очікуєте? Мені здається, що ви теж не в своїм морі пливете! Ви йдете шляхами, якими прямує натовп. Наш командир, казав один ваш старшина, завзятий самостійник, до того ж ще й соціаліст. Правда це? Ми всі відірвалися від ґрунту! Але не хочу про те говорити. Знаєте, я чула вчора на балю новини: Денікін вже зайняв пів Росії! Як думаєте, що з того буде? Я жінка, не боюсь, я десь сховаюсь, притулюсь, а ви куди подінетесь?

Що буде, коли піймають вас „вони”? Ви ж бувший російський офіцер? Вам скажуть: Ви вбивали пал' у нашу „род'ну”, ви бунтували народ і потурали його забаганкам! Як виправдастесь? Питаю на пробу... Що б ви відповіли?

— Знаєте, Марусю, на ці теми не хочу говорити. Б'ємося за праве діло, — цього досить для мене!

— Ага! Не знаєте, що відповісти? Тоді рішуть питання: Куди нам йти? „На право”, чи „на ліво”? Ваші старшини всі хочуть „на пра-

во". Я вчора чула, як один цитував відозву. Нас кинуть усі! Ми лишимось самі!

— Неправда, що підуть туди всі старшини; дехто піде... — про це я добре знаю, решта остане. Боротьба ще не скінчена. Говорім краще про щось поетичне. Ви така гарна, Марусю, і ніч така гарна! Ви не поетка часом? Або говоріть про красу життя, я буду слухати.

— Згода..., але говорім російською мовою. В моїм усі для краси живе російське слово.

— По що? Красу ми схопимо, в якій би формі вона не була.

— Слова, козаче! Будьмо щирими і говорім у тій мові, в якій вспіване наше ухо, яка нам рідніша і ближша, хоч через те, що світ пізнали ми свідомо на цій мові. Отже і всі пізнали через неї.

Я не сперечався! Не варто було в ті часи сперечатися про те з інтелігентками. Вона говорила далі вже по російськи. Краса життя — повожне слово. Буває лише в людині самотній. Вже дві людини це торг, це улича. З людьми не треба добре знатися. Оминати їх і шкодити їм, чим лише можна. Більше зла треба творити, і лиш тоді, коли переповниться життя всіх злом, повстане туга за красою і вродиться вона. Не милуйте нікого, сіймо зло! А швидше настане рай...

Дзвінок телефону перервав нашу розмову. Наказ: Позавтра бути в штабі корпусу в містечку Н.

Маруся чула розмову:

— Яка несподівана радість! Ви їдете в той бік, де мов місто. Воно по дорозі. Підвезете й мене... Коли вирушаєте?

— Завтра перед обідом.

— Отже треба спочити! Сьогодні вже мовчім. Нехай те, про що ми говорили, залишить слід у мозку, щоб завтра нам зачати день новою думкою. Я кожний свій день починаю якоюсь цікавою думкою.

Цієї ночі я теж не міг спати. Все думав про Марусю. Аналізував її поведінку, її тип і характер і до чогось певного не міг прийти. Завтрішня розлука навіть чомусь огірчувала мене. Хотілося, щоб побула біля мене доти, аж не довідаюсь бодай, хто вона і що робить. Дивним співжиттям із невідомою жінкою я не турбувався. В воєнних часах багато етикетки запропастилося. Вона очевидно мала такі ж погляди, бо й словом не згадувала про наше дивовижне знайомство й приятельство. Дивним видавалося мені лише те, що жінка з так занятою різними темами головою, спокійно переживала все і володіла собою остільки, що мала навіть гарний сон. І тої ночі вона кріпко спала.

Ранком не хотіла нічого говорити про роз-

луку. Бажала тільки швидше виїхати. В дорозі мовчала.

Коли підїхала до повороту до її міста, вона несподівано змінила своє рішення.

— Не хочу! Поїду з вами даліше, там моя тітка лікарка і звідтам щойно верну додому.

Мене це здивувало, але і трохи врадувало. По дорозі спинилися в німецькій кольонії пити молоко; Маруся за пів години висповідала на всі боки німкню, бо говорила прекрасною німецькою мовою. Німка розповіла, що большевики недалеко, але їх не багато і боєвої лінії в цім місті вони не мають. Приходили до кольонії їх комісари і говорили, що скоро будуть наступати на Петлюру і проженуть його, а Денікіна не бояться, розіб'ють напевно. Попереджувала нас, що вночі їхати шляхом небезпечно. Про це я добре знав, бо їхали ми попід фронтом у розриві двох наших дивізій і тут могла бути лише наша патруля.

Ми все ж таки без пригод заїхали перед вечером до міста Н, де стояв наш штаб. Маруся попросила підвезти її на уличу, де мала жити її тітка. Перед дверима, на яких було написано: „Жінка зубний лікар Н.“, — Маруся стала прощатися зі мною. Дякувати за приют і подорож і казала, що хотіла б іще колись побачити мене. Я просив її адресу.

— Сама не знаю, де буду жити!

На обличчю спокій і байдужність. Так і розсталися...

Командир бригади зустрів мене жартовливим привитанням:

— Ви, пане сотнику, привозите молодичок, а нас минаєте?! Може тому ви сумуєте, що без половини...

— Але ж пане полковнику, бійтеся Бога, це не моя молодичка, я навіть не знаю, хто вона. Просила підвезти, та й підвіз...

— Балакайте, може хтось повірить... Але, що ж чувати?

Цілий вечір говорили про військові та службові справи. Ночував у нього. Ранком пішов до к-ра корпусу. Чекав у почекальні. Роздивлявся навкруги і прислухався, нараз видалося мені, що наче б то командир балакає з якоюсь жінкою. Коли він нарешті попросив мене до свого кабінету, я здивувався, бо нікого там не було. Закінчивши урядову розмову, командир запитав мене:

— Що то за паню ви вчора привезли з собою? Я з вікна бачив. Може скоро загуляємо на весілля?

Я чомусь тривожився від цих жартів. Мені здавалося, начеб то він трохи насміхався наді мною. Наче б то щось знає, а не хоче сказати. Я почував себе недобре, бо нічого не знав про цю жінку і рішив зайти пообіді до її помеш-

кання і остаточно розпитатися. Я відітхнув собі, коли міг відійти. Командир приказав остатися в штабі до завтра.

Треба було піти привітатися з товаришами, котрих давно не бачив, бо був приділений до іншого корпусу у вже пів року.

Побував по всіх відділах штабу; майже всі товариші були живі й здорові так, як вийшли з Києва. В розвіднім відділі знайомих у мене не було.

Але відрухово відчинив двері і задубів: При урядовім столі сидить Маруся і пише. Відразу стало мені ясно дещо з того, що пережив з нею.

Я в мить поборов своє здивовання і підійшов до стола. Вона ще не бачила мене.

— Добрий день! Скоро стрінулися і несподівано!

Ми привіталися. Маруся спаленіла і хотіла схвати папір, на яким писала. Я сягнув по нього, але вона не дала.

— Нічого поганого про вас не пишу. Хиба гарне!

— Про мене? — здивовано спитав я. — Чому ви маєте писати про мене?

— Слухайте! На вас прийшов до корпусу донос від двох старшин, що полк ваш може перейти до Денікіна. Мене післали до вас...

Тепер я все зрозумів.

— Що ж побачили ви у мене в полку?

— Нічого! Все гаразд! Я розмовляла з вашими старшинами. Кілька піде, решта добре настроєні.

— Але ж, Марусю, ви ризикували! Добре, що я не замкнув вас у тюрму за ваші балачки!

— Таке діло мені непершина. Я визнаю лише таку тактику: ризик! Я тричі була у боль-

шевиків і один раз у заплілю в Денікіна. Але жива і здорова.

Я догадався, хто вона і які послуги приносила нашому війську. Тепер ще більше цікавився знати, хто вона, як людина. Але стрінутися нам не можна було, бо їй треба було зараз вирушати під фортецю, в заплілю до большевиків.

Війна!

Вернув сумний до полку... Не мав я вже того спокою, яким колись гордився...

Перепитував про неї в корпусі, але надаремно...

Зачались бої, зрушився фронт. Зв'язок із корпусом розірвався. Всі наші проби взяти фортецю від большевиків не привели до успіху, але була інша радість: Денікін відступив утікаючи стрімголов... Большевики кинули свої війська йому наздогін. На нашій фронті була передишка. Ми відпочивали. Скористав я з тиші і поїхав до корпусу.

Наче ненароком запитав у одного старшини зі штабу:

— Де Маруся?

— Де Маруся? — повторив той. — Вічна пам'ять, пане сотнику. Доходила, піймали під К. і розстріляли в с. П. А знаменита була розвідчиця! Славна на всю нашу армію!...

Уста мої шепотіли відрухово:

— Вічна пам'ять!

— Гарна дівчина була! — говорив дальше старшина. Студентка була, знала декілька чужих мов, а мудра яка, а щира... Я, пане сотнику, нераз жалів її. Та що робити?!

Війна...

ЛНВ, травень 1926

3. Веснянський

НА РУЇНАХ ДВОХ ІМПЕРІЙ

Проф. Микола Чубатий надрукував свою статтю „Перший листопад на переломі української революції” у книжці Михайла Гуцулюка „Перший листопад 1918”.

У тій статті професор-історик пише: „Дивно, що досі ніхто ні в поважній публіцистиці, ні в науковій політичній літературі не поставив рубом питання: „Чому ми, 50-мільйоновий народ, на руїнах двох імперій — Росії й Австро-Угорщини, — не створили власної самостійної держави?” А таке питання треба нам конечно собі поставити, замість з безсилою злістю всю вину приписувати сусідам, а не собі самим” (ст. 172).

У своїй 12-сторінковій статті проф. М. Чубатий сам собі дає відповідь. Він переконаний,

що головною причиною нашої державотворчої невдачі було повстання проти гетьмана Павла Скоропадського в листопаді 1918 р.

І дивно нам, що професор-історик, хоч і церковного права, ставить сам рубом питання й відповідає нароще лише для того, щоб викликати знову дебати 50-літньої давности старої унерівської еміграції.

Це стара „пісня” проспівана давно. Вона була змістом державної української політики, яку проф. Чубатий помилково розуміє, та позбавлена всякого сенсу розуміння тих політичних обставин.

Ми чули й нераз читали в українській пресі те стереотичне питання, яке з'являлося у пресі час від часу. Були й відповіді. І в цьому 1974

році нам приходиться відповідати на те — чому? У відповіді нашої подаємо про суть української державної політики у ширших розмірах для нашого громадянства. При цьому подаємо історію української політики тільки схематичного розміру.

Як відомо, на Манджурських сопках точилася війна Росії з Японією в 1904-1905 рр. Російська армія потерпіла повну поразку, а фльота імперська біля о. Цусіми у бою з японцями була знищена. Наслідком поразки й була революція в Росії у 1905.

Берлінські й Віденські політичні кабінети від цього часу почали посилені студії Росії, формулюючи аналіз усього життя імперії: мілітарного, економічного й культурного.

Політичні погляди на Росію тих двох центрів були різні у своїх завданнях, але вони були малі. Вся увага була скерована на складові народні частини імперії. Найбільше часу витраталося на студії України, з якою межувала Австро-Угорщина. Майже десять років та студія тривала.

Для Відня Львів був передовим пунктом, де виростала ідея державності України. На початку I Світової війни політичні партії: націонал-демократи, радикали та соціал-демократи створили Головну Українську Раду (1 серпня 1914 р.), головою якої був обраний посол до австрійського парламенту Кость Левицький, а заступниками — М. Павлик і Микола Ганкевич. Вони добилися дозволу австрійського уряду на формування Українських Січових Стрільців у серпні 1914 р. Командантом Січових Стрільців був Михайло Галуцинський — директор української гімназії у Рогатині, а пізніше був призначений Григор Коссак, що був протягом усієї війни командиром УСС. Завданням УСС було провадити національно-пропагандивну роботу. Але австрійська команда уживала УСС у боях на фронті проти Росії.

З приводу створення легіону УСС Головна Українська Рада видала відозву, в якій визначалося наступне:

„Ми, українці, повинні бажати, щоб від Росії відірвати всю Україну з Києвом, Полтавою, Черніговом, Харковом, Донщиною, Кубанщиною та берегами Чорного моря. З такої великої землі утворено б напевно самостійну Українську державу з столицею в нашім стародавнім Києві, де було б українське правительство і український парламент, вибраний всім нашим народом. Та в кожному разі, погром Росії принесе визволення або всієї України, або бо-дай частини її, — а це знов приспішить визволення решти України”.

Ця відозва була до народу. Коли ж Головна Українська Рада переїхала в кінці серпня 1914

р. до Відня, вона була поширена представниками від Буковини та делегатами від Союзу Визволення України, в якому перебували емігранти з Великої України. Та загальна Українська Рада видала першу декларацію до народів світу 12 травня 1915 р., де зазначила, що метою Ради є створити самостійну Українську державу в російській Україні, а особний-окремий автономний край з українських земель в границях Австрії.

На такий зміст відозви і декларації Ради австрійський уряд погодився, бо це було в інтересі Віденської політики.

Берлінська політика була заснована на інших засадах. Головним завданням Берліну було створити на Сході Європи революцію. Центрами революції мав бути Київ і Петербург. Для Києва був намічений проф. М. Грушевський, який перебував у Львові. Він був добре знааний у політичних колах Берліну і Відня.

Як професор-історик Львівського університету і Голова НТШ, його вся увага була скерована на українську історію та на історичне право українського народу відновити свою державність. Для Берліну він був великою політичною персоною в його Східній політиці. Державне існування України, що славилась своїм багатством (хлібом), забезпечувало перемогу німців в Європі у випадку війни.

Такі були міркування Берліну. І деякі політичні факти були ознакою вже бурі на європейських горизонтах. Атенат на ерцгерцога австрійського Франца-Фердинанда у Сараєві 28 липня 1914 р. був сигналом вибуху європейської війни. У повітрі Європи літали ультиматуми. Вся Європа їжилася зброєю. Від 1 серпня 1914 р. почалась війна.

Проф. М. Грушевський в ті дні виїхав з Львова, за порадою політичних провідників Відня і Берліну. Через невгальні держави він повернувся до Росії. Чи знав про приїзд з еміграції проф. Грушевського імперський міністер закордонних справ Сазонов? Знав, бо поліція дала дозвіл на його перебування не в Україні, а в Москві.

Німці знали, що професор Грушевський не спроможний зробити революцію. Його завданням було очолити самостійний рух України. Революцію в Петербурзі мусіла викликати інша політична особа. Таким мав бути чистокровний москаль-демагог, щоб соціалізмом розвалив російський фронт і спричинився до повної революції в рос. імперії. Проф. Грушевський мав би використати революцію для того, щоб створити суверенну Україну.

Революцію у Петербурзі мав викликати правдивий революціонер Ленін, який перебував

на еміграції у Швейцарії. Німецька агентура тримала його там в шаху.

Війна в Європі (1914-1916) була у повному розгарі. На Східньому фронті були перші успіхи рос. армії. Ген. Рузький здобув форт Перемішль в Галичині. Після був призначений командармом Варшавського фронту. На цьому фронті рос. армії були розгромлені. Вони відступали аж до Ковельських і Пінських болот. Німецька ударна група ген. Макензена відкинула рос. армію з-під Горлиць і Карпат в 1915 р. Брусіловський наступ у 1916 р. на австрійському фронті був успішний, але не завершений. На німецькому фронті у Ковельських болотах рос. гвардійські дивізії були розбиті. Там упала майже вся гвардія імперії.

Від того часу почалась позиційна (окопна) війна. Отже, німецька армія, захопивши всю територію Польського королівства, опинилась на українській території, в болотних окопах біля ст. Переспа. Стратегічна мета німецької армії була досягнута. Від цього моменту Берлін почав боротьбу іншим способом, — політичною офензивою на Східньому фронті.

Настрій рос. розбитої армії був деморалізуючий. В армії поширювалися глухі нарікання. В запілля населення відкрито ремствувало проти режиму. В кінці 1916 і в початку 1917 р. між царським урядом і Державною Думою конфлікт дійшов до найвищого ступня напруження. Сесію Державної Думи цар розв'язав. Незадоволення більшости ДД і населення сильно зросло. Страйки робітництва, студентства були масові. Коли ж виступив Волинський полк в обороні страйків і проти царського режиму, доля царату була вирішена.

1 березня (старого стилю) 1917 р. цар призначив прем'єром Тимчасового Уряду князя Львова і рівночасно підписав своє зречення трону.

Ця дата й була офіційяльним днем революції. Берлін і Відень були на половині задоволення.

7 березня (ст. ст.) на спільних зборах укр. організацій у Києві була створена Українська Центральна Рада. Проф. Грушевський повернувся із заслання до Києва й обняв головування в УЦР 14 (27) березня.

З цього числа й почалася українська політика, кульмінацією якої був IV Універсал 22 січня 1918 р. та Берестейський договір із Берліном, Віднем, Болгарією і Туреччиною — Центральними Державами Європи. Це була політична творчість проф. Грушевського, який був усіма визнаний як політичний провідник українського народу. В перших днях свого головування в УЦРаді він сказав: „Українського питання вже нема. Є вільний великий україн-

ський народ, який збудує свою долю в умовах свободи”. Він цю долю державну нашого народу, не дивлячись на боротьбу й заперечення московської пропаганди, збройною боротьбою послідовно провадив. Берлін і Відень були задоволені. Бож їхні дивізії, згідно з договором, очистили весь терен України від грабункових і політичних груп большевиків.

Але Берлін уважно слідкував за Петербургом. Дов'ря до Тимчасового Уряду в Петербурзі він не мав. Тому й був перевезений зі Швейцарії Ленін, якого було завданням завершити рос. революцію, себто приготувати й збити другий переворот у Петрограді. Так і сталося.

7 листопада 1917 р. всю владу в Петрограді перебрав Ленін. Східній фронт перестав існувати. Большевики опанували територію Московщини. Наступив період початку т. зв. Советської імперії. Східня політика Берліну була закінчена.

Тому вся увага Берліну була спрямована на Захід, де їхній фронт тріщав. Там появилася нова сила антантська — Америка, збройні сили якої в кінці червня 1917 р. висадилися у Франції. Бої на Сомі й у Вердена були вже доказом перемоги Антанти. Американська армія й союзні армії переможно наступали. Ніякого ратунку для німецької армії вже не було.

През. Вільсон проголосив у Конгресі 14 пунктів миру в Європі 8 січня 1918 р. Вони були сильніші німецьких Берт, що бомбардували Париж на віддалі 75 миль. Болгарія й Туреччина підписали перемир'я у жовтні. І накінець, маршал Фош 11 листопада 1918 р. підписав перемир'я з Німеччиною у залізничному вагоні біля ст. Комп'єнь, Франції. Так Берлін програв війну на Заході.

Але Антанта дістала все наслідство Берлінської політики на Сході Європи. Там продовжувалася війна; були фронти й тяжкі масові операції.

І знову ми примушені повернутися на Схід Європи. Перший період відновлення державности України проф. М. Грушевського скінчився у квітні 1918 р., коли німецька й австрійська армії зайняли територію України. Ці дві німецькі армії очищували територію не тільки від большевиків, але й усі склади всякого добра Південно-західнього фронту рос. армії. Хлібна чи зернова акція не минула й населення. Все конфіскувалося й вивозилося до „Фатерляндю”.

Крім цього до голосу прийшли великі власники-поміщики, землю яких захопили селяни за часів революції. Вони використали німецьку силу для своєї цілі, — звороту своєї власности — землі. Повітря насичено було перево-

ротом, що й сталося 29 квітня, коли за поміччю німців і московського офіцерства у більшості, був обраний гетьманом ген. Павло Скоропадський. З цим ім'ям почався другий період української державности. Берлінська політика під впливом подій на Заході, де Америка була рішальним чинником Антанти, змінилася. Увага Антанти була скерована на революційну Росію. В цьому напрямку й Берлін скерував свою увагу.

Над Києвом почалась політична розигра Антанти і Петрограда Леніна. В Україні за гетьманату кипіло. Все населення відчуло чужу руку гетьмана. Карні відділи буяли. Агентурні провокації, десанти збольшевичених французів, злощасна діяльність французького посла в Ясах Єнна, хмари рос. офіцерства, формування частин для рос. армій — все змішалось в один гул. Київ був політичним „Верденом” на Сході Європи.

14 листопада 1918 р. був зформований новий чисто російський монархічний уряд для України на чолі з Гербелем, Того ж дня Скоропадський видав „Грамоту” про федерацію з Росією. Українське громадянство зустріло нову грамоту Скоропадського дуже вороже. Почалося повстання народу. Повстанські військові частини почали наступ на Київ 12-13 грудня. Після боїв військо зайняло Київ. Гет. Скоропадський відмовився від влади 14 грудня 1918 р. й з допомогою німців виїхав з Києва до Берліну. 19 грудня відбувся урочистий в'їзд Директорії до Києва. Гетьманщина перестала існувати.

Така була історія другого періоду існування української державности. Берлінська політика щодо України була скінчена на радсть Антанти. Київський політичний „Верден” упав. Почався третій період української державности, період Директорії — Головного Отамана С. Петлюри.

Але не лише Антанта вітала упадок гет. Скоропадського, вітала особливо група царських дипломатів, центром яких був Париж. Цей центр очолював кол. міністер закордонних справ Росії Сазонов та кол. посол Маклаков. Вони й „Комітет спасіння Росії” у Лондоні та франц. прем'єр Клемансо були стовпами європейської політики — а ля австр. Меттерніх — першого півстоліття XIX віку.

Капітуляція Німеччини 11 листопада і гет. Скоропадського в Україні 14 грудня 1918 р. відкрила дорогу для політичної акції Парижу. Клемансо, за порадою Сазонова й Маклакова, утворив „санітарний кордон”: Польща, Румунія, берег Чорного моря й Кубань, для припинення поширення большевизму. За цим кордоном залишено Україну в надії на окупацію її військом ген. Денікіна.

Антанта всю надію поклала на Польщу, за оновлення Королівства якої особливо турбувався Клемансо, і на Денікінську армію на Кубані. Його завданням було окупувати Україну, використати її фізичну силу для наступу на червону Москву. Такі були рожеві надії Сазонова і Маклакова. Цю концепцію й Антанта схвалила. Про цю концепцію Антанти добре знав С. Петлюра та вся Директорія УНР. Україна перебувала в „огні й бурі”. Україна збройно боронилася проти наступу московських сил: червоних і білих. Тяжка була то війна з Московщиною.

Ще до капітуляції Німеччини 11 листопада Австро-Угорщина капітулювала 1 листопада 1918 р. Цього числа Австрія й Угорщина проголосили себе окремими республіками. Руїни Дунайської імперії були зовсім іншого характеру, ніж руїни російської імперії. Леніних і Троцьких там не було. В цьому процесі розпаду Віденської імперії була й Галичина, нарід якої був плотю від плоти українського народу з-над Дніпра. Зрозуміло, що хвала належить населенню Галичини, що спромоглося захопити Львів, — як головне місто Галицької провінції 1 листопада 1918 р., бож того ж дня Відень республікою себе також оголосив. Від 1 листопада владою була Українська Національна Рада в Галичині. Полк. Дмитро Витєвський розброїв неукраїнські частини австрійської армії. Марні були сподівання, що Віденський уряд передасть владу в Східній Галичині українцям. Його симпатії були по стороні поляків.

Цей статус Галичини долетів до Парижу й викликав конфлікт між Клемансо й Сазоновим та Маклаковим. По стороні Клемансо стояла польська делегація, що боронила „санітарний кордон” Клемансо. Сазонов і Маклаков боронили статус самостійности Галичини у повній згоді з послом д-ром Панейком і Томашівським. Клемансо не міг погодитися на те, щоб Галичина була клином у „санітарному кордоні”, себто поміж Польщею й Румунією. Сазонов з Маклаковим доказували, що Галичина „істинно русская земля”, а головне — утримати Галичину осторонь, себто не дати можливості приєднатися до Великої України своєю збройною силою. Сподівались вони на скору окупацію України Денікінським військом. І що є дивним, що з цією тактикою царських дипломатів погоджувався д-р Панейко та д-р Томашівський. Уряд ЗУНР вагався з цією доктриною Панейка, але останній мав успіх у команді Галицької армії. Операції цієї армії були успішні після переходу за Збруч на територію УНР. Большевицькі частини постійно відступали. Дієва армія УНР і Галицька армія наближались до Києва. Середня група ген. Кравца

захопила Київ 30 серпня. Але, зустрівши там і Добровольчі частини рос. ген. Бредова, та після переговорів Кравса з Бредовим, та група почала відступ на захід у напрямку Козятина. Вже тоді були підозри ведення переговорів Кравса з Бредовим. Однак армії відступали, бо була така тоді стратегічна вимога уряду УНР, щоб українська армія не мала нового ворога — Добрармії, і не ув'язувалася у війну з Денікіним.

У той же час частини ген. Шілінга Добрармії зайняли Бірзулу, Балту, Голованівськ і по річці Синюха аж до Білої Церкви. В жовтні вже провадилася війна з Добрармією.

Населення й наша армія хорували на тиф. Ціла ситуація була майже трагічна. Ген. Тарнавський, — начальний командант Галицької армії, підписав повноважність УГА для ведення переговорів з Командуванням Добрармії 5 листопада 1919 р. Протокол перемир'я підписав ген. Шілінг.

Сазонова мрія перетягнути Галицьку армію на сторону Денікіна здійснилась. Це була найтрагічніша подія у третьому періоді української державности. Денікінові, як підлеглому Політичному центрові Сазонова, було й завданням поділити українську армію й знищити її, як центральну силу, мов, проти „санітарного кордону”. Дієва армія УНР тоді вступила до „санітарного кордону” (договір у Варшаві). Денікінська армія, обезсилена від переможного наступу большевиків, опинилася на березі Чорного моря на Кубані. Рештки її були перевезені до Криму, де ген. Врангель, після спроби наступу, був розбитий большевиками. 16 листопада 1920 р. Врангель та його Кримська група і Чорноморська фльота відплили до Константинополя. Отже, праве крило „санітарного кордону” — Денікіна й Врангеля — було ліквідовано. Чому Антанта не прийшла на допомогу тим двом рос. генералам? Залишаємо це питання відкритим.

Перед фронтом „санітарного кордону” Польщі й Румунії знаходилася ще УНР, Симон Петлюра якої провадив героїчну боротьбу. Але й цьому періоду української державности прийшов кінець. Большевицькі сили з Чорноморського побережжя були перекинуті на український фронт. Рижський договір Польщі з Советами, підписаний 9 листопада 1920 р., був могильною печаткою над третім періодом нашої державности. Польща під тиском Антанти, зрадивши договір з УНР (пункт 3), Рижський договір підписала. Наша Дієва армія під наступом XIV совєтської армії відступила за Збруч. Доля України була завершена. Вона була окупована. До трагічного стану України ми пригадуємо й факт розгрому Українського Посоль-

ства у Константинополі французькою й білоросійською розвідками.

Східня політика Антанти й Сазонова були скінчені. Від цього моменту „санітарний кордон” Клемансо укоротився наполовину. Москва Леніна й Маркса відпочивала. Але й формувала свої збройні сили, щоб „санітарний кордон” зробити рухомим. Цей новий „санітарний кордон”, після II Світової війни (1940-1945), був уже на пару десятків кілометрів від Рейну. І горе буде для Європи, коли той „саніт. кордон” опиниться, завдяки Антантській політиці — цілком помилковій під час I Світової війни, на Азорських островах Атлантику. Україна була осуджена Антантою за її пронимецьку політику. І даремні були зусилля делегації ЗУНР, витрати енергії, часу й коштів на здобуття визнання Галичини як самостійної держави на Мировій Конференції у Версалі-Парижу.

І листопад 1918 р. у Львові — захоплення влади — для української історії має велике значення, бо в цій акції був голос єдинства української відродженої нації, готовість народу на боротьбу з ворогами, з метою головною — відновити суверенність, самостійність державности українського народу.

Для цієї мети народні маси й були виведені на вулиці міста й в поле зі зброєю в руках. Цей динамічний прояв нашого народу був і є головною рисою українського характеру. Ми були і є національно імперським народом (у розумінні — внутрішньому), на цій імперській рисі українців була, на жаль, збудована й російська імперія.

Такої імперськості ми бажаємо й від наших істориків і від проф. Чубатого, що помилково завдав рубом питання „чому”? Це питання професора є руйнацією українського державного духа. Цей дух нації живе й буде жити довгі віки.

Закінчуючи наш огляд політичних центрів Європи та помилкової політики Антанти, що віддала Україну в жертву Московському молохові, і статті проф. М. Чубатого „Перший листопад на переломі укр. революції”, невідільно згадуємо з віршів священика П. Касянчука (1927):

Життя відбудувати нове
Дай нам сили, свята Софіє!...

ДОПОМОЖІТЬ ЦІ УНР ДОСТОЙНО
РЕПРЕЗЕНТУВАТИ УКРАЇНУ
ТА ПРОВАДИТИ БОРТЬБУ
ЗА Ї ВИЗВОЛЕННЯ!

СВЯТА СОФІЯ КИЇВСЬКА

Свідок першої української держави — стара катедрa св. Софії (жіночого уособлення Божої Премудрости), збудована на печенізькому побосвищі в Києві 1037 р. ще за Ярослава Мудрого, в часи розцвіту великокняжої Русь-України, — стоїть дорогою пам'яткою славної бузальщини, символом нашої Волі. З упадком велико князівства, по кількасотлітньому лихоліттю, повстала тут незалежна (козацька) республіка, і св. Софія була знову свідком тріумфу Богдан Хмельницького. Потім — ізнову руїна й неволя під Москвою, аж доки не прийшов після світової війни революційний здвиг приспаного народу й відродження, хоч на короткий час, третьої держави. Та цим разом визвольна боротьба йшла вже не тільки за розкріпощення національно-політичне та соціальне, себто не тільки за свободний розвиток матеріальної культури, але й за розкріпощення духа та зметення тих осадів многовікової неволі, що залляли вже не тільки матеріальний побут, але й душу українського народу.

У цій боротьбі за розкріпощення духа, св. Софія від самого початку революції знову відіграє роллю одну з найповажніших, бо відразу стає осередком визвольного церковного руху, а потім організаційною базою Української Автокефальної Церкви. Події, що тут відбувалися протягом останніх кільканадцяти літ, прогомоніли не тільки по українських землях, але й по цілій земній кулі, навіть за океаном. До них уважно прислухувалося громадянство — своє й чуже, хоч і не завжди могло їх належно оцінити, а навіть вирішити засадничо, чи це — процес розкладу й нищення, чи таки й справді відродження? Руїна, безсилля — чи жива творчість, гарт і правдива велич духа?

Та ось покотилася по Советській Україні хвиля арештів у зв'язку з процесом „Спільне Визволення України”, (9. III. почалася судова розправа). Арешти торкнулися також чоловік українських церковників-автокефалістів. Та це — не першина. Лише на цей раз арештами не скінчилося: 28-29 січня на надзвичайному соборі Укр. Автокеф. Церкви ухвалено „самоліквідацію” тої Церкви, як всеукраїнської статутної організації — очевидно, на р'шуче домагання антирелігійних і антиукраїнських урядових чинників. Опісля митрополит і всі єпископи тієї Церкви припиняють своє духовне керівництво й надалі лишилися тільки парафіяльними священодіячами, поруч із священниками, зареєстрованими по парафіях, що залишаються необ'єднаними в якунебудь церковну організацію. З таких інформацій виходить, що український церковний рух вступає тепер на Советській Україні в нову фазу. Закінчився пе-

ріод легального існування Автокеф. Церкви, як всеукраїнської організації; лишаються тільки відокремлені парафії — цеголки тої будівлі, зпоміж котрих слабші, очевидно, не зможуть встояти довше, а сильніші — загартуються під впливом переслідувань, подібно до первісних християнських громад у часах поширення христової науки й боротьби християнства з поганськими релігіями та поганськими урядами.

Під таку пору варто зробити деякі підсумки на підставі безсумнівних даних про позстання й дотеперішній розвиток Укр. Автокеф. Церкви. Постараюся зробити це якомога об'єктивніше, спираючися скорше навіть на свідчення противників, ніж прихильників цього руху.

Отже й противники сходяться на тому, що Укр. Автокеф. Церква, глумливо прозвана „липківщиною” по імені свого першого митрополита — є явищем надто поважним і має дуже глибоке коріння в історії народу та в його світогляді й звичаях. Йосиф Кречетович, архієп. Ізюмський (обновленець), свою полемічну брошуру проти укр. автокефалістів починає: „Без сумніву найповажнішим явищем у церковному житті православної України за останні роки є липківщина, самосвятство. Виступивши відкрито під прапором автокефальної, соборноправної укр. церкви, самосвятство, порівнюючи за короткий час, об'єднало коло себе на Україні до 1500 парафій і перекинуло свою діяльність далеко за кордон, до Північної Америки, де завойовує собі парафію за парафією. Якщо положити пересічно по 2000 на парафію, то прийдеться ствердити, що самосвяти мають у своїх рядах три мільйони людей. Додайте до цього, що тут, у тих трьох мільйонах, зосередилися всі активні сили українського воюючого національного шовінізму, незалежно від їхніх релігійних переконань, в ім'я будовання самостійної України, — й ви мусите ствердити, що явище самосвятства дуже поважне. Коріння самосвятства липківців лежать дуже глибоко. Щоб зрозуміти само явище, необхідно виявити ці коріння. Як бачимо, єпископ-обновленець так занепокоєний поширенням Автокеф. Церкви, що не спиняється в своїй полеміці навіть перед отвертим політичним доносом. Не сумніваємося, що на суді, урядженому тепер большевиками, фігуруватимуть проти укр. церковників саме оці всі закиди архієп. Йосифа.

У дальшому викладі він спиняється на коріннях укр. автокефального руху. Згадує, що „юга-западна русская (по севременной терминологии: украинская) православная церковь довший час була під верховним керівництвом патріархів царгородських і фактично користа-

ла з усіх прав самостійної (автокефальної) церкви; при тому соборні основи її ніколи „не були порушені в канонічному устрою так, як це було зроблено на півночі” (себто в Церкві Московській); засада соборности заховалася навіть по повітах і парафіях (за свідомством проф. Голубинського. Ця „югозападна Русь” друкувала Біблію, богослужбові книжки та збірки казань „не только на славянском, но и на местном южнорусском (украинском) языке, и всі Служби Божі відправлялися тут з українською вимовою, „т. е. с местнім произношеніем, очень отличім ст произношенія великороссійскаго”. Існували свої церковні звичаї, „неведомі северу и часто чужді ему”, своє церк. мистецтво, свої київські напиви і т. д. Тимчасом після прилучення до Москви — це архисп. Йосиф не боїться отверто признати — на Україні силою знищено церковну соборноправність і українську вимову богослуження (як недопустиме „мазепинство”). Москва заборонила навіть будову церков в українському стилі та друк Біблії й інших церковних і релігійних книжок (напр., четьї-мінеї св. Дмитра Тупталенка, еп. Ростовського, писані по українськи, спалено з наказу Петра I, який наказав написати їх наново слов'янською мовою). Та вже після 1-ої російської революції 1905 р. православна Україна почала виступати проти русифікації свого церковного життя, — тим більше, що навіть у часах найгіршої реакції укр. церковний рух ніколи не завмирав зовсім; на доказ цього можна вказати, напр., на програму Кирило-Методіївського Брацтва 40-х років XIX ст., „забарвлену сильним релігійно-національним кольоритом”, або збірники укр. проповідей у 50-х роках (прим., свящ. Вас. Гречулевича у СУБ 1857 р.), укр. переклад євангелія Морачевського у 60-х роках і т. д.

Після революції 1917 р. укр. церковний рух набирає надзвичайно широкого розгону — і це тим дивніше після двох століть винищування всіх його проявів ворогом, **подвійно небезпечним через спільність віри**. Майже по всіх єпархіях України відбулися 1917 р. з'їзди духовенства й мирян, на яких обговорюється справа українзації богослуження та відновлення соборного й виборного начала у церкві. А на першому Всеросійському з'їзді духовенства й мирян 1-10. VI. 1917 р. депутати десятих укр. єпархій внесли вже декларацію з домаганням автокефалії й українзації. Одночасно починається підготовка до всеукраїнського з'їзду духовенства й мирян, але Рос. Тимчасовий Уряд указом Керенського в серпні 1917 р. заборонив цей з'їзд: російська демократія виявила до українських справ не більше толеранції, ніж колишні царські міністри...

Незабаром після Берестейського миру визнано Україну самостійною республікою. При со-

фійській катедрі створено першу Всеукраїнську Православну Церковну Раду на чолі з архисп. Олекс'єм Дородніциним (автором укр. перекладу молитовника; 1919 р. він помер у великій нужді); Церковна Рада скликала на 7. I. 1918 р. до Києва Всеукр. Церковний Собор. Та першу, дійсно українську, сесію цього Собору перервано нібито з приводу наступу большевиків на Київ, а фактично через — „невдоволення патр. Тихона і його представника митр. Платона тим твердим національно-українським курсом, який взяли головні діячі Собору з членів Ради”. Друга-ж сесія, скликана вже за гетьмана Скоропадського, відповідно до загального антиукраїнського урядового курсу, йшла під прапором злосливої, фанатичної боротьби єпископів та їх московфільських підголосків проти всіх українських домагань, коли навіть із Собору усунено 172 голосами проти 155 всіх членів Всеукр. Церковної Ради — інституції, яка власне й скликала Собор. Ухвали цього псевдо-українського Собору були спрямовані до повної ліквідації укр. церковного руху, — з тією метою спеціально затверджено на катедру київського митрополита знаного ворога Українців, Антонія Храповицького, хоча він навіть не дістав абсолютної більшості голосів. С. Єфремов (нині притягнений большевиками до суду) писав тоді у „Новій Раді”, порівнюючи нового „українського” митрополита з Сильвестром Коссовим, (який за часів Хмельницького по прилученню до Москви ще протягом 30 літ не визнавав зверхности московського патріярха): „С. Коссов світа не бачив за слізми від непевности, чи рідна Церква збереже свої права; Антоній Храповицький напевно теж світу не бачить від страху, що вона здобуде ці права. Один боронив незалежности Укр. Церкви, другий обороняє її підяремність. Один був сином свого народу, другому байдуже і до України і до її народу”. Очевидно, такий митрополит, а за ним і весь московський єпископат на Україні не тільки не прислухалися до укр. церковно-народного руху, а ще й „подвергали его шуткам и издевательству”, й не хотіли бачити, „как глубоко вклинилось в народную жизнь Украины стремление к автокефалии и украинизации”, каже архисп. Йосиф.

Подібно-ж описує ті часи проф. Покровський (обновленець): „Століттями сдавливаємий, но давно назревший життєвий процес політичного і церковного раскрепощенія доволно бурно вірвался наружу і потребував свого законного удовлетворенія”; однак церковні верхи — „не учли момента, не пошли на зустріч стихійному процесу и не попитались своєвременно й закономерно его удовлетворить, а стали в оппозицію к нему, вели с ним глухую борьбу и всячески, тайно и явно ему противодействовали, не брезгая никакими, иногда

очень сомнительными средствами". А тимчасом, оповідає проф. Покровський, Українці спочатку не поривали остаточно з патріярхом московським. У травні-червні 1918 р. (за часів гетьмана) в Києві створено комісію з поступової церковно-академічної професури (Мищенко, Екземпляський, Кудрявцев, Завитневич, Рибинський, Попов, сам Покровський та ін.) разом із видатнішими укр. автокефалістами (Чехівський, Маричів та ін.) на чолі з міністром віроісповідань, проф. Зінківським. Комісія виголовила проєкт нової конституції Укр. Церкви, при чому обидві сторони пішли на компроміс: Укр. Церква мала дістати дуже широку автономію, але визнавала б зверхність моск. патріярха. В червні 1918 р. вислано делегацію (Проф. Покровського, прот. Нестора Шараївського і ще одного священника з Поділля) — просити патріяршого затвердження цього проєкту, але патр. Тихон ухилився тоді від виразної відповіді; тим самим — „біл упущен последний момент фиксации такой автономии, на которую еще соглашались было ширше украинцы". Далі буде

У МОГИЛИ АД'ЮТАНТА

Погідний був день. Осіннє сонце ласкаво світилось. Від подиху легенького вітру жовтенькі листочки кружляли у повітрі й спадали легко на могили й хрести, вкриваючи весь цвинтар жовтою пеленою. Сумні були голі дерева. Вони позбулись ще так недавно зеленої тоги, своєї краси й цвіту.

Замовкли наші уста: сум осінній огорнув наші серця.

Краса була невимовна! Могильна тиша ворухнула всіма фібрами нашої душі.

Кружляли й падали листочки на дзеркальну поверхню цвинтарного ставка та на могилу св. пам. ад'ютанта — полк. інж. Івана Миколаєнка. Красою осіннього цвинтаря, ніжним сумом і скорботою були оповиті душі зібраних у могили Покійника: Дружина його й близькі їй особи з Вашингтону та група вояків-побратимів по зброї, що прибули на панахиду й посвячення пам'ятника на могилі лицаря-ад'ютанта Командарма ген.-полк. М. Омеляновича-Павленка у Зимовому Поході. — полк. Івана Миколаєнка.

21 листопада 1920 р. востаннє він бачив наші дивізії, що зброю свою склали на кордоні.

І неслися панахидні молитви до небесних висот Бога-Отця трьох священників за спокій душі Небіжчика. Вічна пам'ять! Вічна пам'ять!

Дружина Покійника п. Марія Миколаєнка, — з графського роду Скаржинських, — припавши на коліна, плачучи молилась. Капали її сльози на жовті листочки, бож залишилася

ТРИЗУБ, 77 — 1974

вдовою-сиротою на чужому полі. Похилились і сиві голови ще живих лицарів перед прахом Покійника-ад'ютанта командарма збройних сил УНР.

Після панахиди священник освятив мармуровий пам'ятник Небіжчика. Стікали краплі свяченої води додолу по Орденіві Залізного хреста на пам'ятнику.

І дух покійного ад'ютанта, що перебуває у висотах небесних лицарського сузір'я, у сяєві ласкавого сонця в той час витає над пам'ятником могили свого мертвого тіла.

— О, хто б ви не були, підіть і скажіть про долю мою-нашу світові! — був останній голос духа ад'ютанта 2 листопада 1974 р.

Пам'ятник Небіжчика — це його паспорт для живих і ненароджених українських поколінь.

Голова й члени УНДС в США віддали Покійному-ад'ютантові, членом якого він був, останній свій салют!

Листопадіві дні є днями лицарського суму й гордості нашої нації. Український народ на його просторах уперше бачив українські ад'ютантські ексельбанти, що були й є свідоцтвом відданості державній ідеї України.

Ад'ютантом Головного Отамана Симона Петлюри був полк. О. Доценко, а Командарма — пол. Іван Миколаєнка. Перший помер у Кракові 1941 р., другий — у Баунд Бруку, Н. Дж., США. Між їхніми могилами у Парижі поховані їхні великі державні начальники. Духи двох ад'ютантів витають над тими могилами.

Скорботне історичне коло України замкнулося могилою полк.-ад'ютанта Івана Миколаєнка.

Честь і хвала та вічний спокій Покійникові у небесному царстві! На землі ж щорічно жовті листочки вкриватимуть його могилу.

Вічная Йому Пам'ять!

З. В.

ПОСВЯЧЕННЯ ПАМ'ЯТНИКА

В суботу, 2-го листопада 1974 року, на Українському Православному Цвинтарі в Баунд Бруку, Нью Джерзі — США, на запрошення Пані Марії Миколаєнко відбулася Панахида і посвячення Пам'ятника на могилі її Незабутнього мужа, св. пам. Інженера Івана Миколаєнко — полковника армії УНР, кол. ад'юганта командарма УНР — нині покійного ген.-полковника Михайла Омеляновича-Павленка.

Панахида й посвячення Пам'ятника довершив митроф. протоієрей о. Павло Фалько при співучасті, протоієрея о. Франка Істочина і протодиякона о. Володимира Поліщука. Збірним хором керував проф. І. Паливода. Під час Панахиди представники Комбатантських організацій тримали два прапори: бойовий прапор 3-ої Залізної дивізії армії УНР і прапор відділу ОБВУА з Вашингтону, до якого належав Пакийний полк. І. Миколаєнко.

На цій урочистості були присутні: Пані Марія Миколаєнко — Дружина Покійного, близка й дальша родина, а зокрема представники Комбатантських і політично-громадських організацій. З близьких до родини Покійного були: побратим Остап Зинюк з дружиною, ред. М. Бігун із сином, сотник-мистець В. Сем'янців — учасник Зимового Походу з Покійним. Пані Оля Шеб'якіна, пані д-р А. Гуменюк і пані Віра Сокіл та ін. . . .

Побратими по зброї: Генштабу ген.-хор. А. Валійський — заст. Нерівника Ресорту Військових Справ ВО УНРади, проф. мистець-малюк П. Холодний, проф. Наталія Холодна. Голова УНДС в Америці пполк. П. Самойлів, голова Збірної Станції СУВА в Нью Йорку пполк. Дм. Бакум, голова Орденської Ради Ордена Залізного Хреста пполк. В. Біловщук, секретар Орденської Ради майор І. Винник, редактор „Тризуба” пполк.-Інк. З. Івасишин, ред. проф. Михайло Кучер — член Гол. Управи УНДС, пполк. Василь Задоянний. Від Головної Управи Українського Вільного Козацтва в США — сот. Богдан Дачківський. Під час поминок з короткими спогадами про Покійного полк. І. Миколаєнко виступали: побратим Б. Дачківський і ред. М. Бігун. Гост мастером був пполк. П. Самойлів.

Перед закінченням поминок Пані Марія Миколаєнко доручила пор. О. Зинюкові оголосити список Установ і Організацій, на потреби яких у пам'ять покійного полк. Івана Миколаєнко, Пані Марія склала пожертви в сумі \$350.00. Цю суму Пані М. Миколаєнко доручила пполк. Д. Бакумові переслати Установам і Організаціям

Адреса Редакції нашого журналу:
Z. IWASYSZYN, 202 FIRST AVE.
NEW YORK, N. Y. 10009

згідно зі списком. На закінчення трапези Молитву прочитав протодиякон о. Володимир Поліщук.

Щедра жертвенність Пані Марії Миколаєнко після смерті покійного мужа полк. Івана Миколаєнко протягом майже 2-х років заслуговує найбільшого признання та наслідування.

СПИСОК

Українських Установ і Організацій, на потреби яких пані Марія Миколаєнко склала пожертви у пам'ять покійного мужа Івана Миколаєнко — полк. армії УНР, ад'юганта Командарма УНР пок. ген.-полк. Михайла Омеляновича-Павленка у Зимовому Поході.

Пожертви, складені на поминках після Панахиди і Посвячення пам'ятника на могилі Покійного в суботу, 2-го листопада 1974 року, на Укр. Православному цвинтарі у Баунд Бруку, Нью Джерзі, США:

1. Консисторії Української Православної Церкви в США, С. Баунд Бруку \$ 100.00
2. Бібліотеці ім. Симона Петлюри в Парижі, Франція 50.00
3. Видавництву „Мета” в Мюнхені, Нім. 50.00
4. ДЦ УНР (Національна Рада) 50.00
5. Українським Воєнним Інвалідам 25.00
6. УНДС-ові 25.00
7. „ТРИЗУБ”-ові (Пресовий Фонд) 25.00
8. Раді Ордена Залізного Хреста 25.00

Разом: \$ 350.00

пполк. Дм. Бакум

ПРЕСОВИЙ ФОНД

США: Марія Миколаєнко \$15.00, Митрополит Мстислав 5.00, Ст. Костенко 7.50, А. Боднарченко 6.00, А. Баранник 3.00, П. Проданчук 5.00, М. Петренко 2.00, М. Миколаєнко (в пам'ять свого мужа полк. Івана Миколаєнко) 25.00, М. Миколаєнко (у першу річницю смерті св. пам. Анни Бакум замість квітів на її могилу) 10.00.

Англія: Н.Н. (2 ф.) 4.20.

Канада: О. Підгайна 0.50.

Усім жертводавцям щиро дякуємо!

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ І ЧИТАЙТЕ

квартальник

„ТРИЗУБ”

15 рік видання.

Орган Української

Національно-Державної Думки

Видав. Укр. Національно-Державний Союз (УНДС) в США.

Річна передплата \$ 4.00

Адреса фінансового референта:

Mr. BASIL KASPROOK

150 East 2nd Street, New York, N. Y. 10009.